

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 26 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110,
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНИ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1'60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК V.

ЖОВКВА. КВІТЕНЬ 1937 РОКУ

ЧИСЛО 4 (52).

Складня української мови.

Основні члени речення.

4. Зміна присудкового прикметника на прислівника.

В наших реченнях нерідко буває так, що прикметник виразно нахилється не до підмета, але до дієслова-присудка, цебто, що такий прикметник набирає прислівникового значення; через це такий прикметник у складенім присудкові часом замінюється просто на звичайного прислівника. Напр. звичайно кажемо: *Він ішов задумливий*; але в цім реченні слово *задумливий* можемо міцно прив'язувати до *ішов*, мислячи його за прислівника до присудка, через що цілком можлива й друга форма: *Він ішов задумливо*. Ця переміна функції прикметникової на прислівникову залежить взагалі від більшого прояснення в реченні присудкової сили.

Заміна присудкового прикметника на прислівника — явище дуже давнього часу. Напр. у Слові о полку Ігоревім XII віку маємо: Рькы мутьно текуть 101 (цебто: Ріки мутні течуть). Части ця заміна в наших літописах: Отсель будеши с нами неразлучно, Іпат.² 332. У Підмогильного, „Проблема хліба“ 1930 р.: Вечір був близько 8 (пор. у його ж „Місто“ 1929 р. ст. 178: Люди всі страшні каліки).

Ця заміна прикметника на прислівника особливо часта в нашій мові тоді, коли прикметник складеного присудку висло-

влений вищим або найвищим ступенем, — тоді прикметник губить своє закінчення й тим переходить просто на прислівника на *-иш*, стаючи тим прислівниковим додатком до присудка. Пояснити це можна тим, що старі форми вищого ступеня були вдавнину прикметниками, але з бігом часу взагалі змінювалися на прислівники (Шахматов, Складня I 288). Ось трохи на це прикладів. „Кобзар“ Шевченка: І написали вовводам, що кесар — бог, що більш (= більший) од бога 509. Йде на вулицю гулять гордіше (= гордіша) самої цариці 455. Марко Вовчок, Твори, I 14: Все мені буде охотніше (= я буду охотніша) служити. Леся Українка, „Кассандра“. Миліш (= миліші) тобі чужинці, ніж родина 183, Атрідова дочка була величніш (= величніша) 18. Її ж „Одержима“: Чим Ти мені ясніше (= ясніший) 123, Кожний тихий усміх фарисея для мене гірш (= гірший) від скорпіона злого 124, Він для мене не миліш (= миліший), ніж ти 132. М. Хвильовий: Хазяйка стала ще нахабніш (= нахабніша). С. Черкасенко, „Дон Хуан“ 1930 р.: Це вже трохи гірш (= гірше) 56, Перед гнидою такою, як ти, не нижче (= нижчий) я за гранда 13, Усміх дикий дорожче (= дорожчий) за племінну серенаду 95. В. Гренджа-Донський: „Ілько Липей“: Моя земля хай пусто лежить 42.

Ця заміна прикметника на прислівника добре znana в живій народній мові на цій українській території. Напр. Приказки Номиса: Невірний гірше (= гірший) турка. „Етн. Зб.“ XIX. 4: Зарік бим сі вудку пити, гірше (= гіршу) від полину.

Як легко в нашій мові прикметник може перейти на прислівника (цебто відірватися від іменника й прилучитися синтаксично до дієслова) показують хоча б оці приклади з „Одержимої“ Л. Українки (Твори, т. V): Ненависть маю до цих ще більшу (= більше) 127, Мені сто раз від вас миліші (= миліше) гади 128, Гадавш, ніби я себе цінюю дорожчою (= дорожче), ніж чиста кров Його 133. Приклад із „Боярини“ 1910 р. Л. Українки: Зварю майове зілля, щоб на ніч їй було готове пити 149.

Або ось на цих прикладах добре видно, навики, як легко часом прислівника обернути на прикметника (Л. Українка, Твори, т. V): Ми тепер покутуєм безвинно (= безвинні) батьків довг 151, Темрява огортає все більше (= все більша) гору 130.

Ще яскравий приклад: „Серце їхне далеко від мене“ (Матв. 15⁹), це буде те само, що й „Серце їхне далеко від мене“. А часом можна вжити прикметника чи прислівника, — від того сенс речення не зміниться: Вдавнину війни були частіші (або: частіше), як тепер.

Цю саму заміну добре знають майже всі слов'янські мови, напр. мова російська (Шахматов I 288-289 § 395), польська мова (Łoś 240) віддавна знає це явище; напр. пам'ятка XV в. латинське: Quid accidit, quod sedes tristis перекладає на польське так: Co to na się przyszło, iże siedzisz bardzo smutno. („Prace Fil.“ III. 180).

Давні слов'янські пам'ятки подають цю форму дуже виразно, — прикметниково. Так, напр., у Мар'їнській Євангелії XI віку читаємо: Народи идж п'ши Мт 14¹³, Ч'то стонтє праздъни 20⁶.

Підкреслю тут іще одну цікаву рису, — в західноукраїнських говорах завжди вживають прислівника *так*, як, тоді як у говорах східноукраїнських і в мові літературній панує тільки прикметник

такий, який. Це явище дуже старе, добре відоме ще з XVI віку, коли розпочався сильний польський вплив на українську мову. Так уже в Крехівському Апостолі 1560-х років маємо, як форми звичайні: Жаднои так (= такої) зацнои справы божеи не мавш 7, Моц так велика 367, Будучи огорнеными так великим оболоком 581, В так (= таким) зацном поволанью 660. Житомирська Єв. 1571 р.: Через так долгий час 47. Учительна Єв. 1637 р. (Київ): По так великих працахъ 69, Я такъ долгий часъ служу тобѣ 35, При так великой годности, Познаймо, якъ великую моцъ масть покора 15.

Сучасна письменницька мова Галичини так само вживає *так*, як замість *такий, який*. Напр. у Франка, „Зах. Берк.“: Рови не викопано так глибокі, як треба 157; „З вершин“: А я так бідна днесъ 236. О. Барвінський, Читанка I: Все вкрите так грубою верствою пилу 113. С. См.-Стоцького Граматика: Як великий вплив 63. А. Чайковський, „Олюнька“: Задоволених так смачною їдою 27; „За сестрою“: Татари не видалися йому так страшними 59; „На уходах“: Не знав, як вона велика 16. „Укр. Голос“ N 193: Наложено так велику контрибуцію, якої не заплатить. Зшитки учениць: Не годиться в так великий день плакати, Ані снилось про так гарні забави.

В мові польській таке так — звичайна річ, що й вплинуло на мову галицьку. Мова східноукраїнська й мова літературна знає тут тільки прикметника, напр. Шевченко: А деж найде так і чорні брови 16. „Дон-Хуан“ С. Черкасенка: Коли це ти такий побожний став 30, Куди це ти, така весела 57, Яка хороша 16. „Місто“ Підмогильного: Вони так і близькі йому 182. Єфремів: Кожне розумів, як а то велика в письменстві сила.

Дуже рідко можна стрінути це *так* і в письменників східноукраїнських, але тільки під впливом мови галицької. Напр. у „Одержима“ Л. Українки: Так (= така) правда, як і те, що Він пролив за всіх нас кров 132.

Література. А. Потебня: I-II 170-172. Д. Овсянко-Куликовській: Синтаксисъ 173-

175, вид. 2-е ст. XXVI. А. Шахматов: Синтаксис I 288-289, II 88. Jan Łoś: Stosunek 240. Пешковскій: Русск. сивт. 271⁵-273. Будде: Основы, Казань, 1912 р. ст. 14.

5. Знахідний, родовий і давальний присудкові.

Іменникова частина складеного присудку може набирати при дієсловах конкретного самостійного значення, ніби незалежні об'єкти, й бути в відмінках знахіднім, родовим або давальним. Це звичайно маємо при двох однакових непрямих відмінках. Ці другі відмінки мають виразне інше значення від відмінків перших (об'єктів), що видно з того, що ці другі відмінки легко переходять на відмінок орудний, а це надає їм присудкової сили. Ось через це ці другі відмінки — це не звичайні атрибути чи прикладки до об'єктів, але відмінки присудкові, від першого відмінка залежні формою, а не значенням.

Знахідний присудковий. Іменникова частина складеного присудку часом може бути висловлена й т. зв. другим знахідним відмінком (перший знахідний тут звичайний об'єкт). Вдавнину ця форма була надзвичайно сильно поширена; знають її не тільки мови слов'янські, але й індоєвропейські, особливо санскритська, грецька, латинська й ін. Навіть мови неіндоєвропейські добре знають цю форму; так, мова давньоєврейська знає форму подвійного знахідного надзвичайно часто, — вона тут як звичайна основна форма; пор. Псалом 18³³: וַיִּזְכֹּרְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וַיִּצְלַמְנוּךָ וַיִּצְלַמְנוּךָ וַיִּצְלַמְנוּךָ Vajjitten tamim darki, — Ти зробив чистою дорігу мою.

Стара мова безприменникові, цебто прями об'єкти знала дуже часто там, де ми їх тепер уже не знаємо, напр. по дієсловах почуття, визнання і т. ін., напр. Іпат. Літоп.: Слышавъ смерть Изяславо 77, — тепер кажемо: почувши про смерть Ізяславу; через це в старій мові число других відмінків було значно більше.

Другий знахідний може бути висловлений іменником, прикметником або дівприкметником. Встаровину знахідний присудковий іменник був дуже частий: Остром. Єв. 1056 р.: Ым же рекохъ дру-

гы Ів 15¹⁵. Лавр. Літ.: Поставиша Меѡодья епископа въ Паноніи 11. Але ця форма, що ще в XVII-XVIII в.в. була частина в нашій літературній мові, тепер невідома в нас, перейшла на форму орудного (Поставили Методія єпископом) або в форму знахідного з *за*: Поставили Методія за єпископа, див. далі, або перейшла в просту прикладку: Поставили єпископа Методія для народу.

Треба добре відрізнити другий іменниковий знахідний від прикладки, — до неї він подібний тільки формою, але не значенням.

Так само дуже частина була й форма з прикметником за присудкового знахідного, напр. Остр. Єв.: чьто ма глаголюши калга Мт 19¹⁷. Іпат. Літоп.: Иныя пушаху нагы 212. Литовська Метрика 1537 р. кн. 33 ст. 72: Залецал его нам в том годного. Книга І Люблинського Трибуналу 1595 р.: Узнавши бытъ тую справу судови не належную 193. „Месія Правдивий“ І. Галятовського 1669 р. л. 239: Матка знайшла сына своего живого и здорового. Ця форма ще зовсім жива в українській мові, напр.: Метл.: Бачиш мене, милий, гожу, хорошу, на вік здоровую 46; Мене покидавш дужую-здорову 55; Люби мене голого 119. У Шевченка часто: Весна чорну землю сонну розбудила 115, Мене мати породила, нехрищену положила 3; А школярів у криниці живих (= живими) поховали 118; Ти нас в Україні загнав голих і голодних у сніг на чужину 173; За що мене молодую вбили 270, А пан той взяв до годувати малу мене 271. П. Мирний: „Хіба ревуть воли“; Кинув сторожа харчати ледве живого 259. Демчук: Верболози, 1928 р.: Приведіть її живу чи мертву 272.

Третя форма друго знахідного — дівприкметникова, також була частина в давній мові, напр. Іпат. Літоп.: Видѣ Петра ѣдуща 72, Слышавше идуща Изяслава 87 і т. ін. Ця форма зникла з нашої мови, бо в нас позникали старі дівприкметники; але рештки цих форм часом живуть іще в нашій народній мові як дієприслівники: У Квітки: Благословіть же мене у шлюб уступаючи (= уступаючи). У Голов. Пісні: Ймили Петра

Бондарюка в Харинюка сп'ючи І 176 (= сп'ячого). Мислячи ці дієприкметники за дієприкметники, приймаємо ці речення за прості, а тому й коми в них не ставимо.

Знахідний присудковий встаровину міг бути навіть складеним: Бидѣ ѿны на тръжищи стоѣща прѣздѣны Остром. Єв. 1056 р. Мт 20³.

В більшості ці стародавні форми зникали з нашої мови, замінившись на форму орудного, пор. у Шевченка: Не вже ж то покинув сиротою чорнобриву 136. А форми прикметникові та дієприкметникові в більшості розпалися на речення побічні; старе: Видѣ Петра ѣдуща дало в нас: Бачив, що Петро їхав.

Література. А. Потєбня: Изъ записокъ 299-324. Є. Тимченко: Акузатив 18-19. В. Воядракъ: Дієл. синтаксисъ 11-12. Овсянико-Куликовскій 171-172. О. Курило: Уваги 86-88. Е. Истрина, „Известия“ XXIV кн. 2 ст. 168-172. А. Шахматов, Синтаксис 327. Пешковский: Русск. синт. в научном осв. 1928 р. 385-388.

Родовий присудковий. Коли речення з двома знахідними стає перечним, то в нім тоді маємо два родових. Форма ця дуже давня; напр. в Остром. Єванг. 1056 р. Ів 14¹⁸; ні оставлѣж касѣ сирѣ. В українській мові форма ця рідка, і звичайно другим родовим буває прикметник. Напр. Рудч. Казки: Я думала, що ти мене живої не пустиш І 121. „Етн. Зб.“: Не роди мене, мати, красного, але щасного XXVII 33. Гулак-Артем.: Нікому приголубить молодію мене 24.

Часта вдавнину, форма двійного родового тепер вийшла з ужитку, — другий родовий замінився на орудний або ціле речення прийняло іншу форму, а родовий мислиться як об'єкт, а не присудок.

Література. А. Потєбня: Второй родительный, „Изъ записокъ“ 327-330. Є. Тимченко: Функція генетива 165-166. О. Курило: Уваги 87. Пешковский: Русск. синтаксис 289-290.

Давальний присудковий. Присудкове ім'я часом може стояти і в відмінку давальнім, що й звемо давальним присудковим або другим давальним (перший давальний — давальний об'єкта). Це дуже давня форма, добре знана в старо-

слов'янській мові, напр. Супр. Рукоп. 80¹⁴: чѣшѣтѣ ѿмоу живоу бѣти.

В українській мові цей архаїчний другий давальний ще досить частий; звичайно маємо його в реченнях безпідметових з дієменником, найчастіше при *бути*, напр.: Чуб. V: Як же мені такий бути 917, Як мені, братці, веселому бути 1208. Ой як мені молодесенькій не сидіти смугнесенькій Метл. 220.

Часто головного (першого) давального нема, але його легко догадатися (мені, тобі). Чуб. V: Годі, березо, зеленій стояти (тобі) 990.

Усі ці відмінки часто замінюються на орудний, про що розповідаю в наступному 6-му розділі.

Література. А. Потєбня: Изъ записокъ I-II 330-341, 509. Є. Тимченко: Инструменталь 87-88, Датив 51, 56. Курило: Уваги 86. Воядракъ: Синтаксисъ 25. Е. С. Истрина: Вторые косвенные падежи, „Известия“ XXIV кн 2 ст. 168-172. Пешковский: Русский синтаксис в научном осв. 1928 р. 289-290.

6. Орудний замість присудкових відмінків.

Слов'янські мови, а з ними й мова українська, знають дуже цікаве явище, — заступлення присудкових відмінків: назовного, знахідного (а при переченні не й родового) та давального відмінком орудним. Напр. у нашій мові панує форма з назовним присудковим: Я був молодий, але часом знайдемо й форму з орудним: Я був молодим. Заступлення т. зв. других відмінків, здебто присудкових, добре відомих мовам індоєвропейським, відмінком орудним, знане всім слов'янським мовам, а також мовам балтійським, а вже це говорить про глибоку давність цього явища.

Віддавна цей орудний зветься в нашій науці присудковий, але ця назва безумовно недокладна, на що вже не раз звертали увагу синтаксисти (див. Mikl. Vergl. Gram. IV 727, Потєбня I-II 499. 507. 521, Овсянико-Куликовський 155). І справді, присудковим може бути тільки відмінок, узгоджений зо своєю парою, — назовний (також знахідний чи давальний), а орудний, не згоджуючись зо своїм підметом, є відмінок тільки

об'єкта. В реченні: *Брат був учителем* дієслово *був* не в зв'язка, але самостійний присудок, а до нього *учителем* — об'єкт на питання *ким-чим*. Таким чином орудний відмінок, утративши згоду з підметом, не може бути відмінком присудковим; коли ж його ще й тепер часом звуть присудковим, то тільки з традиції, а ще й тому, що він повстав із відмінків присудкових і заступає їх.

Не мало вже писано про те, як саме повстала заміна присудкового відмінка орудним, але справа остаточно не в'яснена. Одне ясно: дієслово-зв'язка по троху втрачала свою зв'язкову істоту й ставала самостійним присудком, а через це давній іменний присудок ставав об'єктом і мусів переходити на іншу форму, — для слухача яснішу. Орудна форма повстала тут безумовно під впливом інших орудних форм. Справа в тім, що орудних форм у мовах слов'янських надзвичайно багато, а серед них є й такі, що своїм значенням сильно наближуються до назовного присудкового; ось ці форми й потягли за собою другий назовний — і він перейшов ув орудний. Які саме орудні форми потягли за собою назовний присудковий, вчені відповідають не однаково. Ол. Потебня (ст. 521) й Овсянничко-Куликовський (ст. 169) добре вказують, що це були орудний спосіб й орудний порівняння, що змістом своїм близькі до назовного присудкового; а „від інструменталу при дієсловах чину нова конструкція вже легко могла перенестись на сполучення з дієсловами стану“ (Є. Тимченко: Інструменталь 79). Jan Łoś (*Język polski* II 79) бачить тут вплив орудного дистрибутивного та орудного матерії. Через те, що цей орудний повстав під впливом аналогії, став ясним, чому й у мовах балтицьких маємо цю форму: однакові умови викликали однакові наслідки, цебто орудний на місці предикативних повстав у мовах балтицько-слов'янських зовсім незалежно від мов слов'янських.

Останнього часу Едвард Кліх (див. „*Slavia Occid.*“ XIII, 1934) подав спробу в'яснити повстання орудного присудкового з назовного через синтаксичну контамінацію; причина дуже ймовірна й мож-

лива, але Е. Кліх добрих доводів того не подав.

Ця глибока давнина початку заступлення присудкових форм орудним відмінком спричинилася до того, що деякі вчені, напр. Шлейхер, Міклошіч, Буслаєв і інші уважали форму орудного за старшу, початкову, а форму назовного присудкового — за молодшу. Недавно С. Смеречирський зовсім бездоказово й безпідставно пристав до цієї перестарілої теорії („*Записки*“ XIX 188, 189, 196, 198, 202), до того ще й твердячи, ніби це не мав великого значення практичного; це погляд невірний: правдиве вирішення віку форми й її повстання було б дало Смеречинському міцніший ґрунт для його дальших тверджень, і не раз спровало б його на правдивіший шлях.

Потебня слушно вказав (I-II 494, 515), що нема підстав уважати орудний за старший; навпаки — старшим треба вважати назовний; Овсянничко-Куликовський, Є. Тимченко, О. Курилова пристали до цієї думки.

Пристаю до цієї думки й я, бо ж справді, багато фактів говорять на користь більшої архаїчності назовного; напр. такі факти: 1) Присудок конче згоджується зо своїм підметом і в відмінку, отже назовний підмету вимагав по собі назовного присудкового, як форми первісної. 2) Багато індоєвропейських мов знають власне присудковий назовний, напр. мови: грецька, латинська, старослов'янська, німецька й ін., а це свідчить про первісність цієї форми. 3) Перші писані слов'янські пам'ятки X-XI в.в. переповнені формами назовного присудкового, однаково як пам'ятки перекладні, так і оригінальні, де ніякого чужомовного впливу не було; навпаки, заступлення присудкових відмінків орудним у цих пам'ятках дуже рідке. 4) Мова польська кохається тепер у формах орудних, але її пам'ятки XIV в. мають дуже багато форм назовного, цебто тут орудний — явище пізніше. 5) Мова російська свідчить про те саме: її давні пам'ятки мають мало орудних форм, число їх усе зростає з бігом часу, а тепер у ній орудний панує.

Знаємо мову, що дуже добре обходиться взагалі без орудного присудко-

вого, завжди вживаючи тільки самого назовного, — це мова давньоєврейська. Відмінки в нашому розумінні ця мова втратила, хоч позосталися їх залишки; деякі відмінки тут добре зазначаються прийменниками, напр. la gaša — несправедливому, be chinnog — мірою й т. ін. Ото ж, мова давньоєврейська, як правило, знає тільки назовний присудковий, прекрасно ним самим обходячись. Ось приклад, — Псалма 35 вірш 6:

יְהִי דַרְכָּם כְּדֹשֶׁחַ וְכַחֲלָקֹתַי

Jehi darkam chošech va chalaklot — Да вѣдѣть пѣть ихъ тма ѡ ползкъ — „Нехай буде їх дорога темрява та скованка“ (= нехай стане дорога їх темна й скованка).

Таким чином переконуємось, що форма назовного присудкового основна, первісна, а цей погляд допоможе нам вірніше дивитися на назовний присудковий (чи другий) у мові українській й на заміни його молодшим орудним.

Ще з глибокої давнини іменникова частина складного присудку — чи то йменник чи прикметник — ставиться в відмінку назовнім. Так, у класичних мовах іменникова частина складеного присудку ставилася в назовнім відмінку, напр.: ὑμεῖς ἐστέ τὸ ἀλας τῆς γῆς, лат.: Vos estis sal terrae. Для давньослов'янської мови назовний присудковий був за правилом, напр. Остром. Єв. 1056 р. Мт 5¹³: кѣ есте соль земли.

Стара українська мова так само дуже часто вживає назовної форми. Напр.: Літопис Лаврентіїв 83: Та будеть ему жена. Ланцицька грамота 1433 р.: Просиль насъ, абыхомъ ласкави были, Его предкове вѣрни были. Литовська Метрика 1511 р. т. 195 ст. 445: Он ест слуга добрий. Пересопницька Євангелія 1556 р.: Всѣ рѣчи чисты вам боудоуть 60, Многих бо птыць лѣпшии есте вы 63. Крехівський Апостол 1560-х років: Погреб тот был им пожиточный 39, Не были послушны Богу 280, Я теж смѣлый буду 394, Не будет чужоложница 259. Київська учительна євангелія 1637 р.: Христос естъ моць Божа 2, Вы справедливы есте 37, Чинити промысль о тѣлѣ естъ речъ непристойная 57, Абы душа оульчена была и збавлена 104.

Жива українська мова цю назовну форму зберегла від глибокої давнини незмінено; так само й мова літературна найчастіш вживає цієї ж назовної форми.

Ось трохи прикладів на назовний. „Енеїда“ Котляревського: Жили голодні під тинами III 42, Атаман звався Покотилос IV 42. Номис, Приказки ч. 1866: Був колись оріх, а тепер свистун. В „Кобзарі“ Шевченка таких прикладів надзвичайно багато: Сотник був собі багатий 432, Був Максим трудящий, роботящий 495, Будеш щаслива 456, Хто в нас буде мати 235, Я була дитина 271, Я сирота осталась 112, Будь щаслива в чужих людях 17, Будьте багаті 20, Чого ж смутна, невесела 22, Боса стала серед шляху 27, Біга Катря боса лісом 30, Рости гнучка та висока до самої хмари 40 і т. ін. У Івана Франка, „Мойсей“ 1905 р.: Щоб і пан наш він був, і слуга, і мета. Дорога 17. Я й без неї окраса земля рона Ливана 18. У Б. Грінченка, „д тихими вербами“, знаходимо: Земля збибилась дорога 10, Були занадто малосилі 28, Захарко був немолодий чоловік 75, Дід Дорош був старий, але ще кременний чоловік 45, Нехай ваше слово кріпке буде 238, Ці люди стали йому такі огідні 244. У М. Рильського, „Пан Тадеуш“: Вже й так я був дурний 166. „Хіба ревуть воли“ П. Мирного: Він дедалі робився все смутніший та смутніший 317. В „Місті“ Підмогильного, 1929 року., маємо: Будинок був великий 55, Згадки були прикри 67, Був смуглий на обличчі 7, На зріст був високий 7. Він став страшенно заклопотаний 80, Чому саме я лишилась сива 89, Сама собі була надзвичайно близька 91, Він ріс тихий і ніжний 91, Він був самотній 115, Він буде вільніший 197, Він був невисокий 12, Максим був до селюка прихильний і дбайливий 67, Була йому найближча й найдорогша 72, А чи стали щасливіший 171 і т. ін. Л. Українка: „Лісова пісня“: Хто ж тобі тут мати 18; „Одержима“: Вічно буду одинока 129, А тільки я не прощена зосталась 129, Я буду всім чужа і одинока 130; „Йоганна“: Не знаю, чи діжду жива 69; „На полі крові“ 1909 р. (т. VIII): Чим же це він був великий 28;

Він був такий, як всі 28. Але тісна мені здалася хата 35. „Бл. троянда“: Її ж мати божевільна була 60.

Інші слов'янські мови знають такий само давній спосіб уживання йменникового присудка, напр. рос.: Вы — соль землі; болг.: Вы сте сольта на земьку; сrb.: Ви сте со земљи; чс.: Vy jste sůl země. Тільки мова польська (та російська) звичайно вживає орудного відмінка: Wy jesteście solą ziemi, або: Zdradą jest litość twoja. Ця поширеність назовної форми свідчить про її стародавність та про її первотність. Особливо мова сербська знає дуже часте вживання назовного присудкового, що в'яже її з мовою нашою.

Заступлення присудкових форм орудним викликане впливами інших близьких орудних форм, але знане вдавнину тільки спорадично. Деякі давні пам'ятки, напр. Остромирова Євангелія 1056 р., зовсім не знають цієї заміни орудним (Потебня 509). Потебня й інші вчені правдиво вказують, що давні пам'ятки дозволяють ствердити, що заміна присудкових відмінків, головню назовного, розпочалася перше з іменників при дієсловах перехідних, потім і неперехідних, і тільки з бігом часу вона потягла за собою й заміну присудкового прикметника та дієприкметника. Потебня думає (ст. 509), що процес заступлення розпочався перше во знахідного, а потім захопив і назовного.

Таким чином, сам початок зміни назовної форми на орудну відноситься ще до глибокої давнини, хоч у давніх пам'ятках ця форма дуже рідка. Так, у Супр. Рукоп. XI в. знаходимо: дѣкниць пакы бгыти 237¹⁸, сиротож дѣтшишь не бждеть 237¹⁶, тоуромъ бгыкъ 724, дѣккожь бо бѣ ѿа 489⁹. Літопис Лаврінів: Бяше была черницею 977 р., Бысть чернцемь 1059 р. і т. ін. (багато прикладів у Потебні ст. 510).

З бігом часу орудна форма все збільшувалась у тих випадках, де за зв'язку більш-менш самостійне дієслово. У мові польській і російській процес заміни пішов надавичайно швидко; в мові українській навпаки, — він дуже слабкий. Цьому переходові допомогли такі близькі

форми, як орудний порівняння й знаряддя й інші, а також заміна орудним другого знахідного, теж присудкового (поставили попа > поставили попом). Орудний повстав може перше при інфінітивах, а також при таких дієсловах, як „зватися“ і т. ін., а вже ці форми тягли за собою інші.

Зміна назовного предикативного на орудний зробила присудкову зв'язку самостійним присудком, а орудний став власне об'єктом (на питання *ким-чим*); з цього погляду орудний утратив свої присудкові ознаки, чому його не можна звати присудковим. З погляду загальної історії речення така зміна нормальна, бо дала перевагу присудковій, а збільшення сили присудковості — це помітна риса історії слов'янського речення.

Таким чином в українській мові, як почасти і в більшості інших слов'янських, маємо дві форми: назовну звичайну й орудну рідшу. Практично виникає питання, коли котрої з цих форм уживати. Уже Міклошич у своїй складні спробував окреслити ці відмінки: „Орудний присудковий визначав те, чим підмет стає справді або тільки в думках; назовний — те, що підмет є. Перший в вираз руху, другий — спокою“ (IV. 737, Потебня 527). Сам Потебня не дав доброго окреслення, а всі молодші дослідники пішли звичайно за Міклошичем, повторюючи його неоправдане твердження. Так, О. Курилова пише (Уваги³ 78): „На підставі фактів в українській мові можна дати таке, у великій мірі узагальнене, правило: в інструменталі виражена неістотна, змінна ознака; в номінативі може бути виражена і істотна, незмінна, і неістотна, змінна ознака“. Так само Є. Тимченко (Інструменталь 83) твердить про „необмежену часово, сталу“ ціху назовного і про „тимчасову, несталу, принагідну“ орудного. Це саме знаходимо і в О. Сиявського („Норми“ 226): „Орудний присудкового додатку взагалі більше властивий тоді, коли присудок повинен визначати не постійну, тривалу властивість підмета, а саме навпаки, коли він показує властивість тимчасову, минушу, назовний же — постійну, сталу“.

Але всі бажання глибше й виразно

окреслити відміну однієї форми від другої не дали добрих наслідків, і правдиво пише О. Курилова (Увага 85): „Виразно розмежувати значенням конструкції номінативні від інструментальних там, де обидві конструкції можливі, трохи чи й зможна це річ, — це належить до тонких відтінків стилю“.

С. Смеречинський в окремій праці докладно заналізував предикативний назовний і орудний і прийшов до зовсім правдивих висновків, що в українській мові панує форма назовна, „жодного відтінку народна українська мова для номінативу не знає“ („Записки“ XIX 193), в нашій мові „інструменталь не є органічний, жодного якогось свого відтінку він не має“ (ст. 194), взагалі: „ніяких відтінків номінатива й інструментала українська мова не знає“ (ст. 196).

Витвір аналогії інших орудних форм, орудний замість назовного появляється в нас спорадично, деколи, без якогось свідомого нашого бажання. Але традиція усталала проте не мало випадків, де можлива й форма орудного. Розгляну деякі з цих випадків.

Присудковий іменник віддавна має нахил відірватися від свого підмету й стати об'єктом, через що т. зв. помічне дієслово набирає більшої дієслівної сили й стає дійсним присудком. Ось через це процес заступлення назовного присудкового найперше почався при іменниках, і при іменниках він найчастіший і тепер. Навпаки, прикметниковий назовний тримається значно міцніш від давнини аж дотепер; пам'ятки показують, що навіть там, де орудний іменниковий звичайний, там прикметник-присудок зостається в формі назовній (Потебня 516). Польські пам'ятки XIV-XVI віків знають не рідко назовний присудковий, — значно частіш прикметниковий, як іменниковий (Łoś 140). Отже, назовний позістається найчастіш у прикметниках, — тут орудний рідкий, але добре відомий, пор. у Шевченка: Ти був ще маленьким 195 і т. ін.¹ (Докінчення цього розділу в наступнім числі).

Іван Огієнко.

¹ Твердження В. Сімовича, Граматика 367, ніби „як присудком є самий прикметник, то він ніколи не може вживатися в оруднику“ фактам не відповідає. Пор. приклади далі.

До характеристики мови В. Стефаніка.

Функційність діалектизмів у творах В. Стефаніка.

(З методи мовних дослідів).

Стефанік, подібно як Черемшина, Ходкевич і інші, поза літературною мовою вживає теж у своїх творах мови діалектичної-говіркової, що своїми мовними прикметами належить до покутської говірки.

Не будемо одначе тут подавати подрібної характеристики й опису поодиноких мовних явищ творів Стефаніка, але хочемо на цьому місці застановитися над одним методичним питанням, а саме: коли автор уживає висловів говіркових, а коли літературних, чи в уживанні тих і тих є якесь систематичне відмежування, є якась стисліша й наперед продумана метода.

Коли переглядати новели нашого автора, то стрічаємо у них досить стисле й послідовне відмежування в уживанні мови літературної й говіркової. Діалектизмів уживає ав-

тор тільки й виключно тоді, коли говорить до нас устами своїх постатей-героїв — селян — селянок та їх дітей¹ (монологи й діалоги), напр.: „Будьте ласкаві, мої куми, та переживте ще по одні. Хоть це не горівка, а болото, але з мужиком то так си має: що де у світі є найгірше, то він має то спожити, що де у світі є найтежше, то він має то виконати... На то сми рожені — відповідали побожно куми... Колиб то люди, а то жебраки плоде си... Я лиш заглядаю, ци воно вже добре по землі ходит, аби его упхати на службу, оцего я чекаю. Я не чекаю, аби воно убрало си в силу, аби путерії набрало, аби воно коло мене нажило си. Коби лиш богач або пан утворив пащеку, а я его туда кидаю, аби

¹ В прикладах цитуємо місця з видання Ювілейного Комітету п. в. В. Стефанік: Твори, Львів, 1933.

лише збути си... Ти би йому завернув худобу, поцулував бис его в ноги, бос го сплотив та й сумліне ті пє, але ми наеш, ще і ховаш си від него, абис не чув"... (Кленові листки, ст. 3-4).

Та ще будем у секретаря ізза тої толоки. Шос він міні там лебєндів тай каже, шо коби, каже, у вашім селі менше люди тит казєтєв на пошті спроважували. То каже ошуканство. Мужиків, каже, є шос дуже багато. То як лиш двадцїта пайка дасть(1) по лєвови за газету, тай си зроблє тисїчі тисїченї грошїй за дурно, за пусто. Такий панок, каже, все сам понаписує, тумана пустит, замастит, загладит, а мужики дурні, каже читают та аж облизают си, то панцке поле на люди перейде (Засїдання, ст. 21).

В суботу рано вибїгла Михайлиха за порїг хати і заговорила до себе дзвїнким голосом: — Ба не дав, де бахур подїв си? Дєс воно ландав, дєс воно нишпорит по дворї, як курка. Ану, ци би ти его вдержїла у хатї? Счесала бих бахура, тай нема... Я тебе файно вїмию, вїчьишу, а завтра пїдєш зо мнов до цєрквї... Всї будут дивити си тай мут казати: Адї, який Андрийко красний! А яблуко дастє ма?... То чишїт... А хто ти є? Луский радикал... (Мамин синок, ст. 62, 65).

А диви, як за Нїстром жовнїри кулями такими вогневими пїдкидають, шпурнют, але високо, високо, а куля горит, горит, а потїм гаснє. Грают си ними, о, яких богато (Дїточа пригода, ст. 181). і т. д.

Приклади такі стрїчаютьсє майже на кожній сторїнцї у творах Стефанїка в тих мїсцях, де тїльки говорять до нас сєляни. Ба, що бїльш: дїялектизми стрїчаютьсє теж тодї, коли покутець у своїй душї представляє собї в своїй уяві розмову з паном, що до нього теж промовляє в говїрковїй формї, напр.: „Я цалком простий мужик, але я чужого не люблю кивати. Тос певно пїяк... Ти мудро міні вїдповїдаєш“ (Май, ст. 123-4).

Крім цього, вкладає автор дїялектизми не тїльки в уста своїх героїв — людей, але приписує цє теж таким персонїфікованим предметам і явищам природи, як: хоругов, лїс, вїтер, напр.: „Та й все ми си привиджує похорон Настин. Йдєте

ви, їдут дїти за деревищем, їдут люди. А хоругвами вїтер носит та й питає: а чоловїк цєї жїнки де подїв си? А подєрта хорогва ему все каже: в Станїславовї, в кременалї“.

З психологїчно-лїнгвїстичного боку цє явище зовсїм слушно схоплєне, бо покутець, якщо вїдчував своєю їнтуїцїєю мову цих уосїблєних явищ і предметів природи, то не мїг її вїдчувати в їншїй формї, як тїльки в тїй, в якїй говорив сам вїд дитини аж до старостї, бож голос цєй чує не сам автор, а його герої, як творцї цього голосу, а одночасно як його слухачї.

Сам Стефанїк пише так про свою мову та мову своїх героїв: „Сам вїн цєй жаргон тяжкий і негарний, і добре говорив Черємшинї пок. Сильвєстер Яричєвський, що цїлий змїст Стефанїковїх новєль є „мой та мой“. Черємшина був у далеку кращому положєнню, бо його гуцульський дїялект далеко кращїй і заквітчанїй дуже багато всїєю красою наших гїр. Проф. Яричєвський мав багато рацїї, — не всї дїялекти мають мїсце в лїтературї, лїпше їх брати до етнографїї... Без лїтературної мови нема ні науки, ні публїцистики. Через те не могу радити нашим пєстам і пїсьмєнникам писати дїялектом.¹ Я вже давнїше просив проф. Василя Сїмовича, щоби переклав українською мовою мої жаргоновї образки (пор. „Новий Час“ ч. 15. 1937 з дня 25. I. 1937: пїдвращєнням вистави „Землї“ з посмертної теки В. Стефанїка).

Сам автор за те в своїх описах, та в своїх автобїографїчних новєлах, як також і його герої не сєляни все говорять і думають мовою лїтературною. Напр.: „Не мїг сїсти, так його щось гнало вїд стїни до стїни. Ходив та ходив по хатї... Ба, не знати, що вїн дїє? Такий був добрий товариш. Добре пам'ятаю, як ми раз сїдїли у нього в садку“ (Вєчїрна година ст. 80).

¹ Нєхай цї слова самого Стефанїка дадут вїдповїдь пановї М. 2., що зовсїм нєнауковим способом (не забув „копнути“ автор!) вїступив в „Метї“ 1936 р. ч. 10 протї моєї статтї в „Рїднїй Мовї“ ч. 3 (51), де цї Стефанїковї слова були поданї, але п. М. 2. не сказав про них ажї слова. І. Огївєнко.

„Але він умер відай від тої канапи, що на ній лежав. Відки ви таку канапу дістали? Бігме, таке як гріб з подертих міхів“ (Похорон, ст. 140).

„Протер очі, ймив жилу на шиї між пальці, бо голову з пліч скидала, і погадав: „Ади, це ангели перед смертев показуют си“. А як він так гадав, то каганець утік зперед очей“ (Скін, ст. 110).

Отже, як бачимо, досліди мови нашого автора вказують нам на те, що в уживанні діалектизмів мав новеліст свою якусь ціль, мав своє певне й ясноозначене завдання. Автор хотів нам дати повний тип селянина з Покуття, не тільки з його душею, з його способом думання, але теж з його типовими покутськими мовними елементами. Цей мовний дуалізм у Стефаніка у своїй основі це не якась дивна й нічим не оправдана випадковість, це вже заздалегідь обдуманий факт, це система в повному розумінні цього слова. Бож хіба годі дошукуватися випадковості там, де панує стисла послідовність в уживанні певних мовних явищ.

Дарма, чи уживання діалектизмів у літературних творах ми будемо вважати за слушне, чи теж ні, це зовсім інше

питання, яке нас наразі не цікавить. Ми наразі тільки констатуємо факти, і з них робимо для себе певні висновки.

Із уваги на те стисле, а заразом систематичне розмежування з функційних причин тих „двох мов“ Стефаніка, мусимо при опрацюванні його мови мати це завжди на увазі, і не вільно нам їх ніколи взаємно мішати, а навпаки — мусимо окремо досліджувати мову самого автора (*sensu stricto*) й мову його постатей селян із Покуття, бо це засадничо дві різні будові мови, дві різні мовні системи в своєму роді. І саме з тих причин можна говорити про систематику героїв Стефаніка не тільки що до їх психічної структури, але також з уваги на їх мовну форму вислову як і в говоренні, так і в думанні.¹

Львів.

Іван Ковалик.

¹ Належить теж ствердити, чи подібно як Стефанік поступали теж і інші споріднені з ним письменники, і чи спосіб підходу до мови нашого автора можна й до них прикласти, а до цього незабаром вернемось. Див. іще „Науку про рідномовні обов'язки“ Ів. Огієнка, 1936 р., ст. 26 §§ 18 і 19. Див. РМ 1937 р. ст. 54.

Справа термінологічних словників.

(Проект).

Справа надзвичайної ваги, — стверджують однодушно працівники на полі духової й матеріальної культури.¹ І приємно подумати, що доходимо до такого важного зрозуміння; варт бо привітати наше простування до моменту, коли непотрібні будуть довгі, переконливі промови про велике значення й вартість термінологічних словників для науки, школи та громадян усякого звання.

Це один бік справи. З другого боку — помітний у нас дошкульний брак таких словників. (До речі: як довго ще нам чекати на свого Ляруса, чи Шпрах-Брокгавза, — це ж річ для кожного інтелігента необхідна!).

Треба признати, що таку роботу в ши-

рокому масштабі почав був робити Український Інститут Наукової Мови в Києві; задумав був випустити 34 словники: чужих мов, правничої термінології, філософської, педагогічної, фізичної, хемічної, природничої й т. ін. На жаль ця корисна праця припинилась. Дещо появилось друком, решта урвалась на половини, або тільки що почата. Технічні словники Української Академії Наук стали дуже рідкі, вичерпані, багатьом незнані, тому належно й невикористані (див. Р. М. ч. 2 за 1933 р.). Чи не пора передрукувати їх у нас? Ось напр. словник чужомовних слів І. Бойкова — О. Ізюмова (Київ, 1932 р.), що про нього згадує Р. М. ч. 12 за 1936 р., — напевно дуже цікавий; він мав би на деякий час бути нам за Арцта (*Stown. wygazów obcych*), — а чи багато щасливих, що мають його? Не один

¹ Див. І. Огієнко: Наука про рідномовні обов'язки, 1936 р., ст. 55-56: „Для одного народу — одна наукова термінологія“.

із нас дуже хотів би в своїй бібліотечці бачити етимологічного словника української мови, хоч би такого, як польський етим. сл. професора О. Брюкнера; а його тепер вже не важко було б скласти, — автори знайшлись би, тільки видавця пошукати (скільки для цього дав уже проф. І. Огієнко в РМІ).

На сторінках Р. М. з'являються іноді більші й менші статті, присвячені термінологічній справі, напр. про педагогічну термінологію Р. М. ч. 4. 1933 р., про терм. рахівництва Р. М. ч. 4. 1933 р., про спортову терм. Р. М. ч. 12. 1935 р., про автомобілеву терм. Р. М. ч. 6, 8, 9 і 10 за 1936 р., про мову канцелярійну Р. М. ч. 9 за 1936 р. Матеріал для словника окремих говірок Р. М. за 1933/37 р., багато етимологічного матеріалу в усіх чотирьох річниках Р. М., ще більше матеріалу для словника літературної мови.

Думаю, що Р. М. зробить дуже корисну працю, поміщуючи й надалі на своїх шпальтах термінологічний матеріал із різних ланок громадського життя. Це значно облегшить працю майбутнім авторам, складачам потрібних словників, а тим часом шляхом дискусійних статей вироблятиметься своя спільна термінологія.

Проект, що його пропоную читачам і прихильникам Р. М. зреалізувати в 1937 р., охоплює покищо три галузі термінологічної праці: промисловість, спорт і техніку. Праця почнеться, звичайно, індивідуальним шуканням — дослідом фахівця, що перевірить зібраний матеріал і зreferує його на сторінках Р. М., а скінчиться спільними доповненнями та узгодженнями.

I. Промислово-фабрична й ремісничка термінологія. Подати загальноживані назви відділів, машин, приладдя й людей (робітників) за їх функціями: 1) цукроварні, 2) пивоварні — бровару, 3) горілчаного заводу — гуральні, 4) фабрики цила — милярні та свічок, 5) фабрики сірників, 6) тютюнової фабрики, 7) прядільні, ткальні, 8) олійниці, 9) лісопилльні, 10) робітні (варстату): а) шевської, б) кравецької, в) кушнірської, г) столярської й ін. (доповнити).

II. Спортова термінологія. 1) Загальні

терміни, такі як: спортове життя, спорт. рух, спорт. часопис, бюлетень, спорт. комісія, спорт. клітина, спорт. дружина, спорт. курс: початковий, кінцевий, спорт. інструктор, спорт. вишкіл, вишколення, спорт. регулямін, спорт. честь, амбіція, спорт. тренінг, спорт. майдан, спорт. клуб, спорт. гурт, гурток, спорт. приладдя, фізкультура, мета, зустріч, (з)удар, змаг, змагання, змагун, перемога (виграний змаг), поразка (програний змаг), переможець, перше місце, першенство, верховодство (трудно прийняти назви: „мистець“, „мистецтво“, що їх уживають у гал. часописах на означення польських термінів: mistrz, mistrzostwo), спорт зимовий, літній, сезон і т. ін. (доповнити); 2) санкування — відміни санок, частини їх, шлях-дорога, поклики, керування й т. п.; 3) лещетарство — приладдя, місцевість, біг; 4) сковзання, місце-пляц, відміни сковзів, їх частини, способи сковзання; 5) гра в м'яча (опуку), теніс; 6) мандрівка й табір юнацтва (пласт, скавт) — ранга юнаків, команда-муштра, порозуміння знаками, привітання, приладдя таборове, одяг-форма; 7) гаківка — знаряддя, способи гри, рухи; 8) ситківка (?) — знаряддя, способи гри; 9) плавання — уклад і напрям тіла в воді, відміни рухів, способи плавання; 10) веслування — відміни човнів від дуба — душоубки — до каяка й моторового, частини човна, способи веслування; 11) перегони в бігу до мети — постава тіла, сигнал, відміни бігу, темп; 12) скоки: а) вперед, б) вгору — тренінг, постава, відміни відбиття й ін.; 13) дискомет (?) та кидання ратищем — назви приладдя, постава, способи кидання, осяг; 14) дужання (хоч атлетику до спорту не залічують); 15) гімнастика (руханка) — муштрова команда, назви приладдя, різні постави та звороти тіла, скоки, відміни рухів і маршування й т. ін.

III. Технічна термінологія. Комуні-кація. 1) Авто — (див. статті в Р. М. 1936 р.); 2) віз — різні відміни возів, складові частини воза; 3) ровер — відміни, фірми, частини; 4) залізниця — станція-двірець, шлях і частини, поїзд — вагон — локомотив; персонал; 5) трамвай — частини, обслуга; 6) пошта,

телеграф, телефон — відділи, урядовці, книги, зшитки, бланки, квитки і т. ін.; 7) авіонавтика (летунство) — відміни літаків мисливських, пасажирських, воєнних (типи), бальони, руки при керуванні, частини літака, бальона; обслуга; 8) плавба (мореплавання) — відміни суден (напр. вітрильні, яхти, кутри), пароплавів і кораблів: транспортно-пасажирських, поштових, торговельних і воєнних; частини корабля. Зброя. 9) шабля, рушниця — відміни, частини; кулемет, гармата — скл. частини. Сільсько-господарські машини, 10) молотарка й ціп — скл. частини; 11) косарка й коса — скл. частини; 12) сівалка (сіялка) — скл. частини; 13) трактор і плуг — скл. частини; 14) віялка (млинок) — скл. частини; 15) січкаря — скл. частини. Державні та приватно-громадські інституції, театри тощо. 16) банк і торговельне бюро — головні відділи, урядовці, книги, бланки, квитки; 17) пожежна варта — скл. частини, персонал; 18) театр — які бувають (напр. опера), план будинку (назви), сцена-кін, лаштунки, каса, артисти (напр. комік і т. п.); 19) кіно — сеанси, назви частин фільмового апарату; план зали, екран, каса, артисти; відміни фільмів і т. п.; 20) радіо — частини радіоприймача й надавчого апарату, відміни авдіцій, обслуга (той що говорить).

Подаю тепер трохи матеріялу, що я зібрав його від фахових робітників (пожежників, роб. цукроварняних і броварських) у м. Рівному й Луцьку на Волині.

До пожежної термінології (проект — розд. III. п. 17). Пожежа, вогонь, горить. У місті є пожежна варта. На пожежній вежі (башті) стоїть пож. вартовий; він завважив пожежу, і дає сигнала пож. трубкою на сполох. Відділ пожежників готовий, у формі: брезентових комбінезонах і пож. шоломах. Вони швидко витягають пож. авта з пож. гаражу. Вилітають з двора. Блискавкою помчались по вулицях. Безперестанку дзвонять і сигналізують. На автах залізни бочки з водою, помпи, смоки, гужі, складані пож. драбини й гаки (ключки) — приладдя тушити (гасити) вогонь та зривати дахи. У пожежників за поясами бачки

(сокири) — вирубувати двері й вікна, охоплені пожежею.

До цукрівняної термінології (проект розд. I. п. 1). а) Терміни загальні (прикметник і дієслово): цукровий (напр. буряк), цукряний (напр. запах), цукрі(о)вняна (напр. зміна, термінологія), цукроварняний (напр. робітник); зцукрити — зцукрів, зцукритись — зцукрився. б) Перерізка цукрового буряка. Культура цукр. буряка вимагає відповідних плантаційних районів. Восени везуть цукрові буряки з поля до цукроварні. Зсипають їх у буряківниці (бурячарні). Каналами — лотками пливуть буряки до полоסקальниці й миються. Черпаками пересипають їх до краяльниці (стругальниці), де ножі ріжуть їх на різку (стружку). З котлів — дифузорові відпливає до казанів дифузійний сік, а залишається відсолоджена стружка (брага?). До дефузійного соку дають вапна й сірки; це вже дефекаційний сік. В казанах вариться сік першої й другої сатурації. З болотниць спливає фільтраційний сік, а з цього соку робиться (на механічних фільтрах) рідкий сироп; переварений в котлах — варильнях робиться густий. В апаратах повстає з густого сиропу цукриця а з неї в сушільних кружівках — білий цукор. Відпливки з білого цукру варяться на цукрицю другого сорту; з неї роблять жовтий цукор. Відпливки з жовтого цукру — це меляс, що має в собі до 50% цукру. в) М а ш и н и в ц у к р о в а р н і. Машина центральна, маш., що порушує кружівки, мішалки і трансмісійна, машина дифузійна, помпа газова, що помпує газ з вапневої печі, помпи сокові, помпи відплинові, що відпроваджують меляс і ін., водяні помпи, динамомашини, що дає світло.

До броварняної термінології (проект розд. I. п. 2). а) Назви загальні: пивоварня, бровар, броварник — прикажчик, доглядач, броварський робітник, броварний ячмінь, пиво — напій (питво) з солоду, хмелю, дріжджів і води. б) Д р і ж д ж і в н я (?). Відділ затировий (заправи): котли, що в них вариться меляс на заправу. Відділ ферментаційний: діжі для ферментації; ферментує зварений, розпущений меляс із дріжджами;

ферментація відбувається під дією дмухачів. Відділ кружівок: на кружівках відділюється з заправи дріжджеве молоко. Відділ прасувальний (гнічення дріжджів): праса відділює з дріжджевого молока воду й спрасовує дріжджі в масу. Відділ формування $1/2$ кілограмових дріжджових цеголок (цеглинок) і бандеролування їх. в) Б р о в а р. Солодівня: діжі, що в них мокне ячмінь, і льохи, де він проростає. Сушарня солоду: велика піч, а над нею сіткові полиці, де сушиться солод. Варильня (?): діжа затирова, котел затировий, діжа фільтраційна і варильний котел. Сухий солод змелений на млинку, сиплять на воду до затирової діжі, мішають його й перепомпують до затирового котла; в котлі підгри-

вають до 60° Ц аж до зцукріння. З цього котла перепомпують його до фільтраційної діжі, де відділюється луска, а з фільтр. діжі до варильного казана, де гусне. Це вже брага. Холодження браги: на холодницях тарілкових і цівкових (рурових) до температури, потрібної для ферментації. Ферментування відбувається в ферментаційній діжі 6—10 днів. Льохи — пивниці: переферментовану брагу (пиво) перепомпують до барилка (куф) і складають в пивницях, де ще ферментує від 1- кількох місяців. Наливання пивом транспортних бочок і бутельок: автоматичний апарат.

Луцьк у грудні 1936 р. Б. Кобилянський.

Як укладати початкові читанки.

„Жива Мова“ Франца Агія.

Розвій літературної мови серед українців Закарпаття в XIX-XX ст. усе йшов дуже ненормальним шляхом. Причина цьому була головню загальна, — сильний і дошкульний брак почуття соборности серед українського народу. Висунене найдалі на захід, Закарпаття духово відірвалося від решти українського народу й не мало з ним ніяких культурних зв'язків. Регіональне наставлення серед закарпатської української інтелігенції з бігом часу зростало в застрашаючий спосіб, а в XX ст. воно було сильно підсилене й регіональними амбіціями духової закарпатської еліти. Духового культурного центру українського народу закарпатські українці не знали, на його не оглядалися, й усе, що творили, творили самотужки, не цікавлячись розвитком культури українського народу на інших землях.

А що це справді було так, про те ясно свідчать „Взріцці літературної мови й правопису Закарпаття“, що їх друкуємо далі на ст. 183. Хто хоч трохи розуміється на справі, той не зможе спокійно читати тих взріцців! Навіть у XX-м столітті, навіть по Великій Революції українці Закарпаття пишуть мовою й правописом з XVIII-го століття! Взріцці ці — наочний свідок хаосу й падіння, до

чого доводить духове роз'єднання єдиного народу!...

Оце панування регіонального наставлення принесло всім нам найтрагічніші наслідки, — через нього ми програли останній свій Зрив 1917-1920 р.р. Це ж наставлення було причиною, чому ми так довго не мали ясно висловленої ідеї спільної соборної літературної мови. Закарпаття, напр., через своє вперте регіональне наставлення творило свою регіональну літературну мову, зовсім не оглядаючись на мову загальноукраїнську. На Закарпатті виходили найрізніші граматики та читанки „рускої“ мови, але ані разу не появлялися тут такі, щоб брали на увагу загальну українську мову.

І тільки оце аж наприкінці 1936 р. появилася тут нарешті довгождана ластівочка, — „Жива Мова“ вчителя Франца Агія, написана вже загальноукраїнською літературною мовою.¹ Фр. Агій махнув рукою на дотогочасну закарпатську мовну рутину, й склав підручника, що з часом стане загальноукраїнським культурним надбанням. Ось про цю „Живу Мо-

¹ „Жива Мова, підручник для народніх шкіл (граматика, стиль і правопис). Частина I, для 2. і 3. поступного річника. Зладив Франц Агій. 1936. Видала Учительська Громада, Ужгород“. 80 ст. in 8°.

ву“ я й хочу поговорити тут докладніш, і подати свої думки на справу наших початкових читанок взагалі.

1. Перша вимога від кожної початкової читанки, — щоб вона була писана загальноукраїнською літературною мовою. Дитину треба навчати літературної мови ще від першого року навчання, — це сьогодні загальна педагогічна вимога навчання в цілому світі. Українські вчителі мусять добре зрозуміти цю вимогу, а головню зрозуміти те, що відступлення від цієї засади сильно шкодить нашій культурі.

Фр. Агій добре зрозумів цю засаду, і скільки вмів, попильнував її виконати, і в цім ціна його „Живої Мови“. Мова підручника — сучасна українська літературна мова, як вона представлена в кращих сучасних письменників. Шкода тільки, що Фр. Агій, пишучи літературною мовою, все таки позоставив у своїй читанці багатенько й місцевого елемента, що тільки шкодитиме його підручникові. На цих місцевих мовних елементах спинюся тут докладніш, щоб дати авторові читанки змогу належно виправити цього підручника при другому виданні.

а. Ось західньоукраїнські мовні ознаки, що не вживаються в літературній мові (в дужках подаю форму літературну): аби 14. 57. 66. 72. 77 (щоб), аптика 48 (аптека), верета 16. 28 (рядно), вернемо (вернемось) до хати 58, Хата була вихарена (вичищена) 39, лід гладкий (гладенький) 58, Де (куди) пішов 19. 62, дзюрчає 28 (дзюрчить), диви 44 (дивись), дівочка (дівчинка) 79, що ви діяли (робили) 65, вітрами дув 54 (дме), дуй 75 (дми); зайва зв'язка е: Де е ваша хата 19, Спереду е хата 56, Скільки думок е сказано 57, ст. 70-71; ві (її) 42, знакомих (знайомих) 19, заліза ймають 75 (беруть, виймають?), не давай їмитися 21 (не дай себе зловити), їхає 29 (їде), кашле (кашляє) 10, конар (вітка, гілляка) 33. 74. 78, корч (кущ) 79, крилочка (крилечка) 62, куриця (курка) 18. 41. 52, кусник (кусок, кавалок) 21. 75, лабка (лапка) 32. 68. 61, леду — на леді — леди (лід, на льоду, льоди) 54. 58, най (нехай, хай) 25, найскорше (найско-

ріше) 71, нянько (батько, татко) 9. 55, не оббивай ногу в (об) камінь 21, означіть (означте) їх рід 59, паде (падає) 15. 64, паленка (горілка) 40-41, піє (співає) 67, полудне (південь, опівдня) 73. 76, потятка (пташенятка) 78. 79, розказ (наказ) 75, розказав (наказав) 48, слідуючий (такий) 15. 34, сокотити (стерегти) 62. 72, сонічко (сонечко) 74, сріберний (срібний) 10, стався (став) торговцем 55, слива станеться (стане) голою 74, схне (сохне) 64, тверда (люта) зима 58. 74, хосен (користь) 73, цукорки (цукерки) 53, червак (червяк) 58. 73, через (зайве тут слово) ціле літо 73, шесте (шосте) 28.

б. В читанці для дітей непотрібні архаїзми, що вже в нашій літературній мові не вживані: Анна (Ганна) 50, видіти (бачити) 27. 29. 33. 34. 36. 66, гніздо, гніздочко (кубло, кубелечко) 78, город (місто) 27, дома (вдома) 76, жона (жінка) 57, заяць — заяці (засць, зайця, зайці) 44. 52, кормити (годувати) 34. 72, много (багато) 19. 39. 48. 55. 66, острити (гострити) 14, отворяти (відчиняти, відмикати) 77, погibli (загинули) 79, празник (свято) 39, просьба (прохання) 55. 77, свобідно (вільно) 79, сідий (сивий) 20, ти (тобі) 47, печи (пекти) 40, по складам (по складах) 77, вечір (ввечері) будемо 50.

в. В читанці Фр. Агія знаходимо трохи й чисто місцевих закарпатських виразів, — їх також літературна мова не знає: баревний (барвний, кольоровий) 53, в'єдно (завжди) 35, зараз прошу вислужу (готовий до послуг) 60, голодніла (голодувала) 72, груночка (гірка?) 13, дагде (де-не-де) 27. 32. 47. 60, дале (далі) 37, даякий (якийсь) 56. 38, дачогось (чогось) 55, дачимсь (чимсь) 29, дайте гадку на те (майте на увазі, уважайте, пор. 14), дайте позір на перетинку (пор. 14: уважайте на перетинку) 25, декотре (деяке) 70, дідик (дідусь) 10. 48, жалива (кропива) 72, завісь (повісь) 21, залізничар (залізничник) 45, заслати (послати) 59, зачепився в (об) пень 46, зоряло (зоріло) 43, іншак (інакше) 32, казяться (псуються) 33, копає (копає) 67. 75, покоплю (покопаю) 73, мамка (мама) 9. 19, маточка (мамуся) 40, млинець (млинок) 22, паперя (паперу) 14. 53, світич (свіч-

ник) 53, подещо (дешо) 39. 73, подечого (дечого) 43, постановляймо (зазначмо, окреслім, установім) число іменників 45. 52. 57. 79, родак (родич) 40. 41, сріберний (срібний) 10. 20, стукайте пальцем до лавки (по лавці) 16, сяк (так) 12, 37, торговаля (крамниця) 59-60, торгоvníк (покупець, пор. торговець) 55. 60. 72, череп (черепиця) 11, яличка (ялинка) 53, яслі — ясель (ясла, з ясел) 53.

г. А оцих чисто місцевих слів я й пояснити не вмію: бавки 32, билля 56, бігар 74, грабкання 57, заграбкати 57. 73, питаємо або звідаємо 19, квітчана загорода 74, кормильниця 59, лада 15, як ословимо 79, хибно написане слово треба перетягнути 36, швець платає 66, на повалу лізе 36. 45, пойте дому 23, Віфлеєм править 52, рядна дівочка 65, готовить скобу 49, камінь спер (затримав) воду 50, стріпають руками 64, Тера 8, тягло (пара волів чи коней?), харити 64, хотар 26, шпор 40.

Як бачимо, місцевих слів набралось таки не мало. Навіть з педагогічного погляду подавати ці слова в читанці не має рації, — ліпше буде, коли дитина відразу призвичаюється до мови літературної. Час від часу Фр. Агій, подаючи невідоме дітям літературне слово, в дужках дає його пояснення діалектом: колія (штрека) 10, вирій (теплий край) 17, черевика (топанки) 43, обійстя (обшир) 56. Коли вже потрібно, то цього способу треба вжити більше, але подавати текст без місцевих слів.

2. Звичайно, треба добре пильнувати, щоб у читанці скрізь були літературні форми. Так і робить Фр. Агій. Можу тільки зазначити, що не варто вносити до читанки нелітературної форми місцевого відмінка однини ніякого роду на -ю, треба на -і: в житті, на полі, при писанні і т. ін., див. ст. 11. 12. 13. 18. 27. 30. 37. 38 і т. д. Родовий мн. буков 80 (а не: букв 25). Столяр, -ра, мій столяре (а не: столярю 77). Займенникову частку -ся Ф. Агій добре наказує на ст. 69 § 250 писати вкупі з дієсловом, але сам протиречить собі: в траву ся ховає 31, будемося санкувати 58 (будемо санкуватися).

3. Автор читанки мусить звертати як-

найпильнішу увагу на складню, й пильнувати, щоб вона скрізь була якнайчистіша літературна. Часом і тут бачимо в Агія місцеве. Напр. він пише по-літературному: готовить літака 14, дістати листа 42, напишім листа 79, переписишть листа 59, давай човна 21, але часто в таких випадках пише форму відмінка знахідного: написала лист 59, подала лист 60, рот виполоскає 11, вийняв ніж 14, поставити питальник 20, ставимо окличник 21, ставимо злучник 35, шукайте іменник 56, давай м'яч 21, завісь капелюх 21, млинець правив 22, давай ніжик 22, читайте віршик 29, мав пруттик 50, справив вертеп 53, чистить плуг 78, кладе плуг на віз 73, хлібороб потребує для своєї роботи: віз, плуг 74.

В перечних реченнях по не треба ставити родового відмінка, а не знахідного: Щоб хибу (треба: хибі) не зробити 6, Дерево (дерева) не ріжте 21, Не замочи одержу (одежі) 22, Що (чого) не діяли 65, Не було що (чого) їсти 72. Щоб зшитки (зшитків) не забули дома 76.

Не треба так часто пропускати займенникового підмета (для Закарпаття це словакизм): (Я) можу йти бавитися 19. Чи (ти) вмієш 19, (Він) ніс із собою книжки 9.

Знахідний множини має форму родового чол. роду тільки при іменниках живих, а при неживих ставимо форму родового: нароблю грядок, я доріжки нароблю, а не: нароблю грядки 73, я доріжки нароблю 73.

Ось іще незвичні синтаксичні форми (в дужках подаю форми літературні). Думайте на (про) мамку 21. Думайте на (про) Різдво 52. Думайте на (про) торговаля 60. Научіться (вивчіть) декотру загадку на пам'ять 14. 15. Научіться (вивчіть) забаву 20, азбуку 25, один віршик 29, оповідання 47. Які красні діла вже учимся 41 (яких гарних діл уже учимся). Що (про що) розмовляє господар 56. Вживати чого, а не що: яке начиння (якого начиння) вживає мама 41, яке знаряддя (якого знаряддя) вживають 77, Які знаряди (яких знарядів) вживає 56. Чекав Різдва (Різдва) 52. Випишіть по одно речення (по одному реченню) 23. Із скільки (із скількох) слів

складається 59. В кілька годин (о котрій годині) 19. На стіну (на стіні) не пишуть 21. Котра (яка) ріка (річка) тече коло нього 61.

4. Автор початкової читанки звичайно ставить собі за завдання навчати дітей рідної мови взагалі, в тому й початків граматики та правопису. Треба добре пильнувати, щоб граматичні окреслення були короткі й ясні. Фр. Агій в своїй „Живій Мові“ навчає граматики, правопису, стилю, — і це дуже добра думка повднати це все разом. А коли б автор додав був до цього й початки складні (напр. про основні й пояснювальні члени речення, див. мов „Рідне Слово“ ч. II), то його підручник тільки виграв би на вартости. Справді розповідаючи про йменника й дієслово, чому не сказати, що йменник — це підмет, а дієслово — присудок?

Окреслення речення Фр. Агія занадто вже ненаукове й неправильне: „Все те, що про щось скажемо, в речення“ 10. 17, — треба в окресленні давати й розміри „того, що кажемо“; див. мою I ч. „Складня української мови“ ст. 126-144. На ст. 76 читаємо: „За кличним словом усе ставимо перетинку“, додати: і перед кличним словом. „Слова пишемо окремо“ 12, цебто: слово від слова пишемо окремо. Назви букв: ха, ша, ща (а не: хе, ше, ще 24).

5. Граматична термінологія в кожній книжці, писаній загальноукраїнською літературною мовою, мусить бути тільки „академічна“, цебто та, що її затвердила Всеукраїнська Академія Наук іще 1927-го року (див. її в „Рідній Мові“, або в моім „Ріднім Слові“ чи в „Ріднім Писанні“). Фр. Агій уживає тільки цієї термінології, а це підносить цінність його підручника.

6. В кожній початковій читанці треба конче подавати не мало матеріалу писаною азбукою, бо дитина одночасно мусить учитися й писати. Але на ці писані букви треба звернути пильну увагу, бо часто друкарні не мають добрих і потрібних писаних букв. Треба пильнувати, щоб форма писаних букв була також загальноукраїнська, а не своя місцева.

Фр. Агій дав чимало писаного матеріалу в своїй „Живій Мові“. На жаль тільки, форма писаних букв не скрізь добра. Так, напр., букви *н* та *ю* мають непотрібні петельки ліворуч, а *о*, *ю* праворуч; *к* має західню форму, цебто високу ліву лінію; *ф* західнім звичаєм подібна на *ср*; нема *д* з петелькою догори. Форма великих літер невідповідна; так, літери *а*, *г*, *п*, *ч*, *ю* мають тут форму малих літер, тільки збільшених; букви *Б*, *В*, *Р* мають неприйнятну форму; так само *І*, *Ї*; різниця між *е* та *є* (ст. 5) неясна. Добре, що автор узяв великоукраїнську форму *я*; на ст. 12 в „здоровля“ сполучення *ля* випало зле (пор. добре на ст. 11). Автор радить: „Треба писати, щоб по можливості не віднімати пера“ 12 (пор. ст. 19: „Хто може написати слово, щоб пера не відняв“), хоч ця рада в початковій письмі мало викональна.

7. Український наголос діяктологічно дуже різноманітний, а тому в кожному мовнім початковій підручнику треба конче всі слова подавати з наголосами. Це річ, на яку автори читанок мусять звертати дуже пильну увагу. На жаль, „Жива Мова“ Фр. Агія не має наголосів, і це її найбільша недостача. В цілій книжці я знайшов тільки чотири слові з наголосами: питання 11. 30, питальні 19, питавмо 19. Коли не можна було з технічних причин дати всі слова з наголосами, то треба було зазначити його бодай на словах трудніших. Автор пише: „Читайте з правильним наголосом усі речення“ 19, „Читайте з правильним наголосом“ 21, — а наголосів і нема!

Навчаючи форм, конче треба навчати й наголосів; на жаль, у читанці про наголос ніде нічого нема. Напр., на ст. 52 автор розповідає про однину й множину, й подає приклади, в яких наголос однини різниться від наголосу множини, — тут би й поговорити про наголос. Це ж буває й при інших граматичних формах.

8. Вірші — окраса читанок. Але вірші конче треба брати тільки наших класиків. Сам Шевченко дав для цього дуже багато; є високо цінні вірші для дітей О. Олеся. На жаль, усі вірші в „Живій Мові“ Фр. Агія такі, що власне вони сильно зменшили вартість підручника.

Вірші, що тут дано на ст. 3, 54-55, 61-62, 70, 78, — це ж не вірші, а просто низькопробна писанина, переповнена локальними виразами; наголос у них так само не літературний (свого 10, воно — повно 13, слухаю 35, ключі — блискучі 77 і т. ін.). Власне ці вірші йдуть проти всього того, що дає сам автор читанки.

9. Уклад читанки Фр. Агія з педагогічного погляду зовсім задовільний, — матеріал до читання різноманітний, живий, а до того автор пильнує ще оживити читанку загадками та забавами (див. ст. 15, 20, 23, 32, 64, 67). Кидаються в вічі постійні заклики автора до чистоти дітей, що в наших умовах таке потрібне. Шкода, що автор мало використав східньоукраїнську народню поезію, — вона ж дає багатющий матеріал для читанок. При навчанні складів автор пропонує дітям плескати в долоні 16. 33. 77.

З менш педагогічних речей можна б указати, що автор на ст. 13 пропонує дітям завчити на пам'ять таке, що для того не надається, та й непотрібне. На ст. 76 маємо: „батько наказав“, — чи не ліпше б „наказали“? Правопис буков § 65-107 можна б було подати й раніше.

Видано книжку з додержанням зовнішніх педагогічних вимог: добрий папір, відповідний розмір черенок. Часто звертається увагу на правописну особливість чорною літерою: яблуня 19, солодка 19 і т. ін.

10. Правопис читанки — „академічний“, цебто загальноукраїнський, — і в цім цінність підручника. Де-не-де є навіть апостроф: м'яч 21, пам'ять 31, пам'яти 31, шкода, що автор не запровадив його скрізь.

11. Шкільна термінологія в читанці в більшості загальноукраїнська; з недоладностей зазначу: вершик 10 (хоч далі вже віршик 29, 51); ліпше б завдання, а не задача; зачасте „красно“, — можна б і „гарно, добре“; не образи 53 (це святих!), а малюнки; папір, з паперу (а не: з паперя 14. 53); ходять порядочно (!) до школи 19; продовжайте 22. 26. 39. 41 і т. д., — треба: продовжуйте; книжка мав не „сторони“ 51. 59, а сторінки; тучно надруковане 14, —

може б чорно?; не уступ 2. 56, а уривок; не ученик 7. 8, а учень.

12. На переноси слів із рядка до рядка треба звертати пильну увагу, бо діти будуть завчати книжкові форми. У Фр. Агія все в порядку, запримітив тільки на ст. 64: наз-ви, а треба: на-зви.

13. Початкові читанки для дітей треба друкувати без єдиної коректурної помилки, бо це ж підручник для вивчення мови й правопису. На жаль, у „Живій Мові“ коректурних помилок не брак, напр. (подаю може й те, що до „коректи“ не стосується; в дужках подаю форму потрібну): кагля б (кагла), Іля 7 (Ілля, пор. ст. 8), Ірена 8 (Ірина), находуть 10 (находить), на пам'ять 13. 14. 15 (напам'ять), бавку 23 (забавку), звеликої 26 (з великої), психом 26 (песиком), пчола 33 (бджола), лампа 33 (лямпа, пор. ст. 57), м'яке 39 (м'яке, пор. ст. 24, 44, мякшення), імя 40 (ім'я), бохонець 43 (буханець), гончар 44 (ганчар), тай 46 (та й), чоловічого 47 (чоловічого), Віфлеєм 52 (Вифлеєм), колачі 52 (калачі), витає 54 (вітає), обийстя 56 (обійстя), обшар 56 (обшир), здоровля 60 (здоров'я), живе живе 61 (живе), радовався 72 (радувався), ретьку 73 (редьку). Також: дві лампи 33 (лямпи), дві сестри (-рі) 35, два дієслова 65 (дві дієслові), три слова 17 (слові), три дієслова 65 (дієслові), три особи 70 (особі), чотири дієслова 72 (дієслові), гора Острий верх 26 (Верх), „Жива мова“ 48. 71 (Мова). Світа і птахи 17 (світа й), щоб в нім 66 (щоб у нім). Що це таке (ст. 72): „Він не куриє і не пив лише води“?

14. Правильне поставлення знаків розділових завжди вимагальне від кожного підручника. В „Живій Мові“ частенько нема перетинок там, де їх треба, напр., в школі, списані 10; пишть, де належить 27; подивися на те, про що 30; люяй, 34; сідайте, прошу 41; речі, наведені 44; знаряди господаря, наведені 57; означають, що 64; тому, що 79. В цих реченнях пропущені риски (—): Чистота — половина здоров'я 11, Про лікаря дерев — дятла 17, Іде путем — блискає, знайде в ліс — вискає 58.

Оце мої завваги про складання читанок взагалі, і про „Живу Мову“ Фр. Агія

зокрема. Спинився я на цій справі трохи докладніше навмисне, бо ж початкові підручники для навчання мови мають велику вагу, — й вони мусять навчати тільки літературної мови. Гарний підручник Агія безумовно допоможе мовному відродженню Закарпаття, де всякі дашки над ô зачали вже й вільну думку. Підручник цей — тільки перша ластівочка,

але віримо, що прилетіла вона доброї години й стане взагалі плідним початком. Вірячи, що потрібні будуть дальші видання цієї книжки, навмисне дав тут до неї більше поправок.

Час уже Закарпаттю скинути з себе ярмо заскорузлх дашків!

Іван Огієнко.

„Товарищ Кагановіч“ сердиться.¹

„Спутаність не то, що діла чи слова, але самої думки в Східній Україні загальновідома. В кожній ділянці совітського життя існують певні стисло-означені норми й поняття, що від них не вільно нікому відступити, хіба наражуючи себе на драконство й шикани.

Все, що діється поза цим „раєм людства“, це або не обходить зовсім совітських заправил, або, що гірше, на їхній погляд нічого не варте. Торкається це передусім справ по цьому боці Збруча.

Кандидат на погромника „націоналізму й петлюризму“ на мовному фронті совітської України, „товарищ Кагановіч“ зайнявся недавно в б. ч. „Мовознавства“ мовною справою на ЗУЗ і, обговорюючи „Рідну Мову пана Огієнка“, бідкається, що „мовознавча продукція на західних українських землях надзвичайно мізерна. За останні роки табір української буржуазії не висунув фактично ні одного мовознавця. У пресі рідко коли зустрінеш статтю на мовознавчі теми, а коли такі статті трапляються, то це здебільшого аматорські міркування дилетантів, націоналістичних панків, що дуже мало розуміються в мовознавстві“.

Ці панки, на думку Кагановіча, „це з півдесятка попів, кілька підозрілих, судячи по якості продукції, докторів“, що ними провадять: Огієнко й Донцов!

Тільки наприкінці цих „наукових“ міркувань вилазить шило з мішка: Кагановичеві не сподобалось те, що в нас іде живий відрух від-

московлювати нашу мову. Це найбільше болить „товарища“, і він не може досить надивуватися, чому то в нас „кожне слово насамперед розглядається з того погляду, чи не нагадує воно часом „москалізми“ за термінологією Огієнка.¹ Досить, щоб слово зовнішнім виглядом нагадувало російські слова, як проти нього починається похід“.

Ось де зарита собака! Все було б добре, на все „товарищ“ погодився б, тільки як же можна відчищувати й відмежовувати українську мову від „братньої“ російської, — це не йде йому ніяк у тямку.

Адже ж по тому боці Збруча він і йому подібні щораз то більше вводять у друковане слово „істиннопролетарських“ слів в роді „полюса“ (бігун) „екватора“ (рівник), „генезиса“ (генеца) й т. п., а тут тимчасом на ЗУЗ діється щось зовсім протилежне. Й не сердитися „товарищу Кагановічу“?

Його міркування — пише він далі — були б неповні, „коли б ми не відзначили, що майже в кожному номері („Рідної Мови“, прим. Б.) є кілька посилок на таких мовознавців, як Тимченко, Курило, Сулима, Смеречинський, Осипів і інші, або ж на правопис видання 1929. р. Огієнко ніколи не забуває висловлювати свою пошану, свою подяку своїм спільникам, що ще недавно заправляли в Інституті мовознавства, виконуючи завдання пп. Огієнка, Донцова і інших.²

¹ Статтю цю передруковуємо з львівського „Нового Часу“ за 5 лютого 1937 р. Хоч стаття полемічно-політичного характеру, а не наукового, проте передруковуємо її для відома наших читачів. Редакція.

¹ До речі мова: „Рідна Мова“ ніколи не вживає терміну „москалізм“. Редакція „РМ“.

² Щоб не наразити когось із зазначених мовознавців на неприємність, публично заявляю, що я ніколи ніяких зносин із Інститутом Мовознавства не мав. Проф. І. Огієнко.

Надто зворушлива рецензія на відомі „Нариси з української синтакси“ Смеречинського. Рецензент Я. Гординський, а з ним, зрозуміла річ, і всі інші петлюрівці, цілковито погоджуються з думками Смеречинського, з його методом, з його спрямуванням сучасної української мови“ (йде про відрубність її та очищення з російських впливів у складні — Б. Б.) тоді, коли „...наша радянська громадськість викинула на смітник Смеречинських і йому подібних“.

Ось зразки думок, тону й стилю „наукової“ радянської рецензії в науковому радянському журналі. Вони аж надто виразно говорять за себе, що „малоросійським“ підданцям червоної Москви в совітській „батьківщині“ не вільно ні на що дивитися інакше, як крізь червоні окуляри совітського патріотизму. В його світлі навіть цілком зрозуміле на Заході Європи й природне тут явище туризму на мовному фронті виростає до розмірів буржуазно-куркульсько-націоналістично-петлюрівсько-клерикальної контрреволюції, що з нею треба боро-

тися навіть поза межами „вибраної батьківщини“.

А тимчасом йде в ній до щораз більшого гноблення не тільки української мови, що її калічать і наближують „до братньої“ російської різни Кагановичі, але плановий і систематичний наступ на ціле українство, щоб „никакой разницы не было“, щоб його перетопити в горнилі панросійського імперіалізму.

Болюче те, але не менш правдиве, що допомагають у тій цій акції такі самі наші землячки по тому боці Збруча.

Не диво, що „тов. Кагановіч“ сердиться, коли не може своїх „ідей“ розширити на весь український народ, і не диво, що випикує громометні нісенітниці, коли хоче підлизатися своїм московським хлібодавцям.

Та ціле щастя, що його ідеями ніхто тут не захопиться й ніхто не піде на приманливу фразерство вудку Кагановича й тим подібних рибалок зпоза Збруча“.

Б. Бій-Бійченко.

Навчаймося літературної мови від Шевченка.

Словник мови „Кобзаря“.

Спочину 22 (а не: спічну), спочинем (а не: спічнем).

Старець, (прошак), а не старець. Сліпий старець сумуючи співає 62.

Стародавній, а не -ний. Стародавню 125.

Стати. Покриткою стала 292. Тепер все письмєнне стало 62. Неначе стане молодий 459. Йому я стану за дитину 533.

Статися. Отаке то чудо сталось 427.

Стєжечка 296, а не стежочка.

Степан 194, а не Стефан.

Стерегти, а не стеречи. Стерегти осталась 101.

Стид, а не встид. Стид наш перед нами 259.

Стоптати, а не здоптати. Стоптана трава 331.

Страх, як любила 426.

Стреміти — це виставати, стирчати, а не прагнути, домагатися. Не стреміли б списи в стрісі 327.

Стрічка, а не бинда. Розплітали коси та стрічки знімали 385.

Схід, а не всхід. До схід сонця умийся сльозами 24.

Сьомий, а не семий. Мина сьомий місяць 373.

Т.

Та як частка, для підкреслення: У неділеньку *та* ранесенько 416. Плаче *та* за козаками 329.

Та й, а не: тай. Марія встала *та й* пішла 537.

Танець, а не данець. У танець вітає 370.

Танцювати, а не гуляти, і не данцювати. Лихо танцювало 33.

Твердіння (фортеця). Твердінні пороби 340.

Текті 560, а не течи.

Тепер — цього часу, пунс. Ти не *та* тепер, Маріє, стала 537.

Терплю́ 352, а не терплю.

Тим часом із діброви козак ви́ждав 5.

Тихе́нький, а не тихонький. Тихе́нко заплаче 65.

Тітка, а не тета. **Що тітка** привезла 434.

Товстий або грубий. До пана товсто́го 129.

Тогб плаче, що поради не подала ма́ти 327.

Той, та, те — дальший, а **цей** — ближчий. Любила його на цім світі, й на тім світі любитиму 192. По тім боці моя доля, по цім боці — горе 40.

Той, та те Шевченко часто вживав як члена (родівника). Крадуся понад Уралом, неначе злодій т о й 340. Як роса та до схід сонця, покапали сльози 19. Згину, як т о й лист на сонці 55. За плачу, як т а я дитина 11. Кругом хвилі, як ті гори 34

Топіти піч 565.

Топбля шумить 60.

Топтати, а не доптати. Сте́жечку топта́ла 402.

Торік, а не тогід. Купив торік 344.

Трапитися, а не трафитися. І так трапляється на світі 290.

Треба, а не траба. Треба піти у наймити 196.

Трета́й, трета́, трета́, а не: третий, трета, трете. Трета́ душа 215. Трета́ літо 288.

Троби́, а не троха. Троби́ не пропала 344.

Трохи, а не дещо. Трохи спочинем 224.

Трохі́м, 238, Трохі́ме 232.

Троби́шки спочинь 38.

Трудя́щий, а не трудящийся. Бу Максим трудя́щий, роботя́щий 495.

Труна́, а не трумна. Поховали в чужій позиченій труні 550.

Трута́ — отрута. Треба трути роздобути 139.

Тума́н, з туману 78, а не туману́.

Тут пана немає 482. Остануся **ту́та** 424.

Тюрма́, тюрмі 245, тюрму́ 300, в тюрмі 507.

Тяжкий туман 167. Тя́жко зажурився 17. Тя́жко-ва́жко в світі жити 54.

Іван Огієнко.

Взірці літературної мови й правопису Підкарпаття.

1. *З Ужляньського збірника „Ключ“ кінця XVII. в. (Мараморош).* Мѣвъ дѣля того очи дав Господь Бог, обых писаніе святое вѣдѣвъ, а вам также оуха дав тотый Господь Бог наш небесный, обесте слухали писмо божіе, а слухавши тое, чинили, якъ нас научает его святая милость через святого апостола Іоанна. (Ю. А. Яворскій: Новыя рукописныя находки въ области старинной карпаторусской письменности XVI-XVIII вѣковъ, Прага 1931, ст. 122).

2. *З Учительної Євангелії села Нятова з р. 1758 (Мараморош).* Четвертое Божіе приказаня, якъ отца и матеръ имаеме во почтливости имати: „Честуй отца своего и матеръ, хочъ довго жи быти на свѣтѣ“. — Май любая братя! Имаеме май перше знати, ажь того десятеро Божіе приказаня давъ бывъ Господь Бог Мойсеови, своему угоднику, на горѣ Синайской на двох таблахъ написане камяныхъ мѣилышымъ перстомъ. (А. Петров: Матеріалы для исторіи Угорской Руси, т. VII. СПбург 1917, ст. 216).

3. *З Тишівської Олександрії половини XVIII. в. (Бережанська Верховина), „Не журихя ты, господарю наш великій! Не мало того есть на свѣтѣ. Такова, царю, война с початку свѣта. Алексанѣдерь насъ днес побивъ, а мы его заутра. Македоняне худые насъ днес гонили и палили,*

а мы ихъ будеме гонити заутра и ихъ царство пльвити и палити. Сила еще твоя великая стечетъ я еще, царю наш, во Александра. Не дивуйся, пане, тому. (Тишівська Александрія, Науковий Зборник тов. Просвіта в Ужгороді, р. I. ст. 45).

4. Вірш Василя Довговича р. 1830.

Других жоны тѣшат,
Мене мои квѣтки,
Что нѣгда не грѣшат,
Невинности свѣтки:
Сесѣ жиют изо мнов
И того моя любов

(В. Бирчак: Літературні стремління Подкарпатскої Руси, Ужгород, 1921, ст. 56).

5. *З проповідей М. Лучкая, 1831.* Великая неправда ту сдѣлалася, не и як и теперъ бывает, так и тогда сталося. Іудей всяким способом змогалися неправдѣ сей вид правды дати, и неправду во одежду правды одѣяти. Судія сѣдаєт на сѣдалище, свѣдки поставляються, да свѣдѣтельствуют: что церков разорити хотѣл, на Бога хулити воздержнул. И такіи находилися, которіи бесѣду его повторяли. (Євменій Сабов: Христоматія. Унгвар 1893, ст. 61).

6. *А. Духнович: Драма: Добродѣтель перевышаетъ богатство. Перемишль, 1850. р.*

Явлення ІХ. Федоръ: Ажъ теперъ я знаю, што значить жити, о, чому я того давнѣйше не знав? О, якъ веселится серце и душа человекѣ, коли честною працою руки займаються, якъ здоровый е духъ, якъ здоровое е тѣло, якъ солодкій кусокъ хлѣба руками зароблений. (Ужгород 1921. ст. 46).

7. З твору І. Дулишковича: *Историческія черты узорусских. Унгвар 1874.* Если Коріятовичъ могъ бы былъ имѣти таковую — какъ пишется — силу, съ нею и съ Олгердомъ могъ боротися, — и на Угорской землѣ тоже насильно кую-то часть заняти; да сіе уже собитіе значное историки не могли бы были замолчати, когда однако у Туровціи лишь тѣ слова читаемъ „съ избраннымъ народомъ“ въ доказъ, что соединились къ свѣтъ его только нѣкіе избранные. (Е. Сабов: Христоматія, ст. 110).

8. *Руководство ко учебно руснацькоѣ азбуки (в перекладі Л. Чопей). Будапешт 1882. ст. 111.* Мадярско-королейскій министръ народнаго просвѣщенія опредѣлявъ на ново передѣлати всѣ тоты книги, котрѣ доселѣ во руснацькихъ школахъ лишь употребляли ся. Причиновъ сего розказа была тотѣ вина, что дотеперѣшніи книги не на руснацькомъ ай на рускомъ языкѣ были написанѣ, за то ихъ не лемъ дѣти, но мѣстома ай самѣ учитель не могли точно порозумѣти.

9. *Читанка для дорослих. Уложив Ядор (Стрипскій). Мукачево 1919. ст. 3.* Цілий свѣт

поступав великими ступнями наперед, то и нам треба ити за ним, чтобы не zostали в позаді. В политичномъ житю идуть великія перевероти-реформы социалистичного думаня и во всюди и имени народа робучого тому повинно сесе статися и в просвѣтномъ дѣлї, чтобы народ добився своего права и в хоснованю своего простого, але красного языка в печатаюмъ письмї в літературї.

10. А. Волошин: *Практична граматика русскаго языка. Ужгород, 1926, ст. 144.* Якъ и на первыхъ сторонахъ сеѣ грамматики примѣвъ, каждый языкъ развиваеся. А в языкомъ змѣняеся и правопис. За час, одколи мы ходили до школы, змѣнили вже колько разѣвъ мадырскій правопис, змѣнили нѣмецкій, змѣнили осяовио и великорусскій. Такъ развиваеся и нашъ языкъ и змѣняеся и нашъ правопис. Теперъ, коли на нашъ языкъ дивиться наука якъ на биологичне явище и законѣй его высдѣти изъ природноѣ дѣйсности, теперъ саме собою зближався каждый литературный языкъ до невычерпаемого жерела говореного языка (большинства говорѣвъ народа). Се усиловався я зроби ти вже в мойї русскѣй граматичѣ, написанѣй по мадырски (для мад. середнихъ шкѣл) и выданѣй р. 1907, в котрої уже уживаю букву *г*, *б*, а вмѣсто ненародныхъ формъ подав народнѣ.

Зладив Іван Панькевич.

Місцеві закарпатські вирази.

Голосниця. Це дуже мало знаме в нас слово, визначае високъ, скроня. Б. Гринченко подае це слово в своїмъ Словнику, але значення його не знае (ставить знака питання ?): „Я ж його (пристріт) викликаю з вух, з під вух, в голосницю, з під голосницю“ Етногр. Зб. V 52 (с. Ковятин на Гуцульщинї). Це ж слово знаходжу в „Ілько Липей“ В. Гренджі-Донського (Закарпаття): „Над голо сн и ц я ми з'являлись срібні волоси“ ст. 60. Знаходжу це слово й у закарпатській читанці „Жива Мова“ Фр. Агїя ст. 46, до вія слово „скроня“ пояснюе словом „голосниця“. Рос. в исокъ Рос.-укр. академічний Словник I 78 перекладае: „високъ, рідко — скроня“. Словник Б. Гринченка I 188 подае: високъ, і приклад із приказок Номиса: „Сивизна на вискахъ“, слова „скроня“ він не знае зовсім, як польського скрой. Пор. М. Мочульського: „Опалева мряка“ 1936 ст. 9: Приплескувала волосся на вискахъ 9. Словник правописній Голоскевича подае скроня жін. р. А в перекладі „Пана Тадеуша“ М. Рильського читаємо: „Пашать її гарячі скроня“ 65. Як бачимо, ми вживаємо в своїй мові або слова російського „високъ“ (правда, сильно в нас уже закоренилося), або польського „скроня“, а між тим маємо своє, — **голосниця** (місце, де голос нби входить до нас?).

Жалива = кропива. Фр. Агїй у „Живій Мові“ ст. 72 пише: „Господар землі не обробляе. Росли там ж а л и в а й бур'ян“. В. Гренджі-Донський, „Ілько Липей“ ст. 68: „Зшивали ж а л и в л а й и міхи. Там працював Філеш — у відділі

кропива, в іншихи „жаливаяниками“, як ми їх називали“ 69. Літературна форма кропива, але в говорах відоме й „жалыва“. Б. Гринченко в своїмъ Словнику подае слово „жалыва“ з Кам'янецького повіту. Слово „жалыва“ поностало від „жалити“, напр.: Як пішла я у кропиву спати, пожалали собі литки й'пяти, пісія.

День і ніч, удень і вночі. З глибокої давнини в нашій мові все кажемо: „день і ніч, удень і вночі“, цебто перше кажемо день, а потім ніч. В грецькій мові маємо навпаки, — перше ніч, потім день. Напр. Дії Апостольські 26⁷ читаємо: *υἷκτα καὶ ἡμέρα*, що навіть дослівний церковнослов'янський переклад віддае зовсім добре: днѣ и ношѣ. Те саме бачимо ще, напр., 1 Тим. 5⁵, 2 Тим. 1³ і ін. місцях. Цікаво, що на Закарпатті маємо ще стародавню форму, цебто „ніч і день“. Так, у „Ілько Липей“ В. Гренджі-Донського читаємо: Триста жандарів гонило ніч-день по полонинах 18, Я працював ніч і день 40, Жандари ніч-день б'ють 114. Те саме читаємо в „Гірських Вітрах“ М. Рішка 1936 р. на ст. 27: Де ніч і день нелюдські. Пор. ще в „Ревуї“ ст. 34. О. Макоєва: Як ніч, так днина. — В мові літературній панує тільки форма „день і ніч“, хоч говори знають і противне.

Вивірець. Для слова „вікно“ маємо в наших говорах іще кілька слів. Лемки, напр., на вікно кажуть „виглядї“, пор. загальнолітературне „виглядати в вікно“. В. Гренджі-Донський (Закарпаття) пише в „Ілько Липей“ ст. 96: „В невеликому вивіреці була дірава шибя“. „Тобі, рідний

краю": Відсунула малешкий вивірець 33. Слово „вивір“ у значенні „вікно“ знає й Словник Б. Грінченка з Острівського повіту на Волині; поріше „визирати“ — дивитися з вікна, „візирцем“ — виглядаючи.

Переставляти. Знає наша мова архаїчний вираз „переставитися“, за ц.-сл. пристіантисл. Марко Вовчок I. 15 пише: „Перше він переставився, а за ним і вона, — вкупі поруч і поховали їх“. У В. Гренджі-Донського (з Закарпаття) знаходжу цікавий вираз: „Розбійник Липей гуляє, переставляє людей“ (Ілько Липей, ст. 17, 1936 р.). Тут „переставляти“ — відправляти на той світ?

Читавий. Словник Б. Грінченка подає це слово з Угорщини, пояснюючи: „большой, порядочный, хороший“. У В. Гренджі („Ілько Липей“ 1936 р. ст. 36) знаходжу: „Марійка гарна, здібна, читава“. Що визначає читава? Пор. сrb. читав.

Челядіна — дівчина, потроху забувається в нас це слово, хоч воно часте в живій мові й Наддніпрянщини. Словник Б. Грінченка подає дві пісні: Ой тепер же я не дівка, тепер я в батька не дитина, не дитина та й не челядіна. На Гудульщині слово „челядіна“ дуже часто, визначає жілку взагалі. У В. Донського „Ілько Липей“ (Закарпаття) знаходжу: „Ількові тільки добру челядину“ ст. 30. Словник Б. Грінченка подає ще й слово „челядін“ — парубок.

Місцеві слова в оповіданні В. Гренджі-Донського: „Ілько Липей“ 1930 р. (в дужках подається форма літературна): чим (ніж) 13, солена (солонка) 14, попрощався (попрощався) 14, звідат (звідти) 16. 126, сонічко (сонечко) 17, салаш (шалаш, курінь) 17, скритись (схоатись) 19, відтак (потім) 19, поляг (поліг) 19, стадо (отара) овець 26, ввечері (ввечері) 38, скорше (скоріше) 42, нічо (нічого) 60, відай (либонь) 60, смерічка (смеречка) 67, кожно (кожну) 76, очка (очі, очки) 82, лопло (лопнуло) 86, декілька (-ки) 86, там (туди) утігати 93, через день (удень) 93, кинула собою (кинулась) 126 і т. ін.

Місцева складня. В оповіданні В. Гренджі-Донського „Ілько Липей“ знаходимо такі місцеві складневі форми: Мене нога заболіла (мені н. в.) 23, Він є лицарем (він лицар) 26, Я тобі батьком (я тобі батько) 32, Вибираю по бажанню (за бажанням) 37, Моя земля хай пусто (пуста) лежить 42, Я не є вашим сижом (я не ваш син) 42, Іван мені таким самим братом (такий самий брат) 44, І тих сараку двоїчко (ті двоє бідних) не мали що їсти 16, Іван мені також братом (Іван мені також брат) 63, Приглядався моїй праці (до моєї праці) 69, Симпатизує зі злочинцями (с. злочинцям) 113.

Іван Огієнко.

Мова наших видань.

Наталена Королева: Без коріння, Львів, 1936, 124 ст. Це найкращий твір із усього, що тільки написала Н. Королева, хоч разом із тим найбільш суб'єктивний, бо авторка, бувши в Києві „без коріння“, часто не розуміє того, про що пише з неприхованою погордою. Мова стильна й жвава, ціла книжка читається з правдивим захопленням.

Н. Королева має добру загальноукраїнську літературну мову, чим так помітно вирізняється вона серед наших письменниць. Видно, авторка невпинно працює над вивченням української мови, бо всі її твори, щодазі, мають усе досконалішу мову.

Як латки на новій одежі, кидаються в вічі в Н. Королеві деякі галицизми, певне — плід читання відповідної літератури. Правда, цих галицьких виразів у „Без коріння“ небагато, напр. (у дужках подаю слово літературне): щойно 4 (тільки но, допіру), коби лише 20 (аби тільки), розривка 108 (розвага, забава, забавка, гулянка). Не можуть усі родитися князими 118 (княжна, без княжні, цій княжні, з княжобою, в княжміні; це йменник, а не прикметник, як у мові Галичини), відиграєте 116 (віді-, віколи відо-), бездоганя 32 (-нна), Сибіля 38 (Сивіла, стара наша література переповнена пророцтвами сивіла), пекольвий 19 (декельний), цукорки 86 (цукерки, пор. тістечко 87), в життю 18 — по свіданню 52 (в житті, по свіданні), Чекаючи на їхній поворот 35 (чекаючи їхнього повороту), Згадати на свій монастир 32 (згадати свого монастиря), Дістала лист 32 (листа, пор.: Чи дотримає темпа 87).

На ст. 8 читаємо зневажливе для українського національного почуття „на Україні“, але на 112 ст. вже добре: „В Росії та в Україні“.

Н. Королева не зживає слова „фартух“, а тільки „попередниці“: Тримала ва два кінці попередницю 104, Ченці у синіх попередницях 111. Слово „попередниця“ добре знає в Україні, але частіш як передня чистина запаски, що в цім випадку зветься вадниця“ (зодягається від ваду). Думаю, що „попередниця“ — це головно фартух при запасці, а звичайний фартух таки буде „фартух“. „Ченці у синіх попередницях“ — це дехто зрозуміє так, що ченці були в запасках, а спереду мали ще фартухи... Напр. добрий „Рос.-укр. Словник“ С. Іваницького і Ф. Шумлянського під словом „фартух“ не дають „попередниця“. Отже, „попередниця“ не скрізь визначає звичайного „фартуха“, чому й не стало загальноукраїнським словом. У всякому разі чоловіки носять не „попередницю“, а тільки „фартуха“.

На ст. 101 читаємо: В придворних кочах возили. Пор. у Шевченка: Із коча пан мій влізає 382. Коч — з мадярського сосаї пішло по цілій Європі; історію цього слова подан я в РМ 1936 р. ч. 9 ст. 423.

На ст. 12 знаходимо: „Вона вже поправно читала кирилицю“. Кирилицею тепер зветься тільки наше церковнослов'янське письмо, а наше друковане письмо — це граждянка.

Іван Огієнко.

Поширюйте „Рідну Мову“ серед своїх знайомих!

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Наголос у чужих словах (В. Гренджа-Донський в Ужгороді). Наголос у тих чужих словах, що мало засвоїлися в нашій мові, звичайно нерухомий, цебто повостається на складі основної форми, напр.: коректор — коректорам. Але слова більш засвоєні можуть мати й рухомий наголос, впр.: „редактор“ — редакторам. Щодо цих двох слів, то власне такий наголос подає Академічний Словник, що вважає слово „редактор“ за поширеніше, аніж коректор. Думаю, що можна б і так наголошувати: редакторам — коректорам (наголос нерухомий), або обидві слови вважати за однаково засвоєні: редакторам — коректорам. Власне це приклади ще не усталеного наголосу, що такий частий в давальному — орудному множини.

Правильний Словник (Адвокат д-р О. Коссак у Коломиї). Якщо не дістанете цього Словника, чи якийсь інше радянське видання, в Книгарні Наукового Товариства (Lwów, Rynek 10), тоді спробуйте дістати в книгарні: Gebetner i Wolf, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 15, що звичайно приймає замовлення на радянські видання й спроваджує їх.

Кам'янка Струмилова. Прохаю пояснити мені, як належить писати по-літературному: Камінка Струмілова, чи Кам'янка Струмілова? І чи Струмілова, чи може Струмилова? Щодо цієї назви, то в поточній мові вживається Кам'янка, але інтелігентні пишуть і вимовляють Камінка, а урядова назва Kamionka Strumitowa. Я особисто схильнаюсь більш до назви Кам'янка. Чи маю рацію? Львів, 5. II. 1937. Д. Каськів.

Дописи Прихильників рідної мови.

„Рідна Мова“ для ведержавного народу — занадто великий здобуток як на науково-літературному, так і на культурно-освітньому полі. Всі культурні народи подібний журнал про мовознавство мають, підтримують і дорожать, як скарбницею, що зберігає всі цінності мови. Дякуючи Вашій невтомній праці й енергії й ми його також маємо, і ми горді, що рівняємось із культурними народами. Для науки нашого Народу й Батьківщини „Рідна Мова“ — певне джерело, що дає силу й міць до будови нашої великої, невмирущої нації. Ідея „одному народові — одна літературна мова“ — найкращий і найпевніший ґрунт до об'єднання в одну соборну сім'ю. Високо ціняючи Вашу працю для добра й слави нашого народу, бажаю Вам в нагоди нового 1937 року доброго здоров'я й якнайбільших успіхів. 14. I. 1937 р. м. Рівне. П. Коваль-Степовий.

Навчаймося своєї літературної мови — це гасло я поширюю завжди й усюди, при кожній нагоді, бо це одинока зброя для національного свідомлення нашого засталого Закарпаття. Постараюсь придбати нових передплатників РМ та НК. 22. I. 1937. Закарпаття, Учитель.

Подяка. Управа нашого Товариства щиро дя-

кує Хвальній Редакції за надсилання нам „Рідної Мови“ й „Нашої Культури“ за знижкою оплати. „Рідна Мова“ й „Наша Культура“ — це великий духовний корм і національний виховник для членів нашого Товариства та бідних емігрантів нашої колонії тут на чужині, а в цьому велика заслуга Вашої праці. Ченстохова, 25. I. 1937. Українське Товариство Допомоги Емігрантам в Україні. За Управу Ст. П а л а д і й ч у к.

Руба поставити (Д. Каськів у Львові). Руба чи рубом поставити — це поставити відкрито, ясно, відважно.

Народ (М. Лещук у Шпіколосах). В літературній мові прийнято писати тільки народ, а не нарід.

Долар — доляр (Д. Каськів у Львові). Англійське і не м'яке, тому послідовніше писати й вимовляти долар, Лондон і т. ін.

Ле- в чужих словах (Д. Каськів у Львові) прийнято українізувати, цебто писати й вимовляти ле, а не ле.

Кранку по порядкових числівниках (Д. Каськів у Львові) частіш ставлять у Галиччині; у В. Україні вона мало знана. Там скоріш напишуть 1937-й рік, аніж 1937. рік.

Каськів (Д. Каськів у Львові). Ваше прізвище походить скоріш від Касько, тому й син Каськів. Є й Каська, але прізвище від нього було б: син Касчина. Коли творимо прикметники приналежності, то при творенні від чол. роду додаємо закінчення -ів, а коли від жів. роду, то -ин; пор. Петро — Петрів, Данилиха — Давилишин.

Складаю Вам подяку за Вашу вельми цінну працю в національній діяльності й бажаю успіхів у її продовженні. Значачю, що як студентство світське, так і духовне ставиться прихильно до Ваших видань і старатється в практиці приміноватись до Ваших навчань і вказівок. Львів, 5. II. 1937. С т у д е н т.

Привітання. „Наша Культура“ є справжня культура. Високо ціную її й студію в найбільшим захопленням, як теж нічим незамінимому „Рідну Мову“. Пильвуватиму придбати цим журналам нових передплатників. 22. I. 1937. Драгово. Учитель М. Рішк о.

Я дуже собі вподобав місячник „Рідна Мова“. 12. I. 1937. Канада, Vergreenville, Пастор Н. Богд р у г.

Побажання. Прийміть мої щирі побажання

найкращих успіхів у Вашій праці. Хочу бути передплатником „Рідної Мови“ й „Нашої Культури“ до кінця свого віку. Югославія, Новий Сад, 19. I. 1937. Вол. Сєнґа.

Нехай Всемогучий Господь поблагословить працю Редакції для українського народу. 16. I. 1937. Sheho, Sask., Канада, о. В. Кучуровський.

Здоровляю сердечно. Бажаю доброго успіху Вашому Видавництву для вивчення однієї правдивої літературної мови всіма верствами нашого суспільства. 20. I. 1937. Реджайно, Канада. Іван Федорович.

Розбудова наших видань.

Сердечно просимо всіх наших Читачів та Прихильників ковче перечитати наш заклик, уміщений на початку попереднього 3-го числа РМ., й виконати все те, про що там просимо. Загальними силами можемо багато зробити, — зробім же те, що можемо.

На „Фонд Рідної Мови“ прислали: В. Мельничук зібрав у Бейош 29 70 зл., Д. Щербинський 3 зл., М. Петрук 1 зл. і Ф. Дубицький 0-50 зл. Усім сердечно дякуємо. Хто дальший.

„Рідна Мова“ та „Наша Культура“ для інженерів. Товариство Українських Інженерів у ЧСР в своїй комунікаті ч. 1 (8) на ст. 6 вмістив такий заклик до своїх членів: „Рідна Мова“ та „Наша Культура“ — науково-популярні місячники за редакцією проф. Д-ра І. Огієнка. Умови передплати: „Рідна Мова“ — на рік 6 зл.

Я дуже вдячний Вам за видавані журнали. Вони стали наймилішою й найважливішою мовою лектурою. Під кінець кожного місяця й на початку наступного, йдучи зо школи додому, тішуся думкою, що знайду там останнє число „Рідної Мови“ чи „Нашої Культури“. Як їх побачу, не можу нічого іншого читати, аж поки їх не перечитаю. Вони мені такі близькі, в них одиноким знаходжу справжню літературну мову. Коли б уже раз у Галичині стали писати всеукраїнською літературною мовою, — тоді приміш було б читати західньоукраїнські видання. Кам'янка-Струмилова, 9. XII. 1936. Ст. Олійник.

пол., на півроку — 3 зл. пол.; „Наша Культура“ — на рік 12 зл. пол., на півроку — 6-50 зл. пол. (курс золотого вагається біля 1 зл. = 5-5 кч.).

Радимо членам ТУІ передплатити обидва ці місячники. Хто не може, — просимо складати добровільні датки на колективну передплату цих місячників для бібліотеки ТУІ. Прага, 3. III. 1937. За Управу ТУІ: Доц. Вікт. Доманицький (в. р.) голова, Інж. Івасечко (в. р.) секретар.

Прислали нам нових передплатників: М. Олійник 1, С. Олійник 3, ген. М. Вовкова 1, Гр. Сотник 3, С. Кравченко в Бразилії 1.

Заказкаємо до передплати „Рідної Мови“. Гр. Сотник кличе до передплати „Рідної Мови“ із Скальмежиць: Ів. Іванова, Ів. Савоська й Гр. Доскача.

Від Адміністрації.

Передплату в-за кордону можна прислати й міжнародними поштовими значками, якщо не можна прислати грішми. Сердечно просимо не посилати передплати через товариства чи книгарні.

Сучасна українська літературна мова, проф. Ів. Огієнко вийшла в продаж ще першого місяця. Не випишуйте її від Адміністрації, бо ми її не маємо.

Листування. О. Ом. Мицика сердечно просимо зайві примірники РМ та НК випродати. — А. Войлас у Канаді: прийшов лист, Вами не заклеваний, а в нім 2 доларів не було. — Іван Одовиччук із Мармароського Сигету, — Ви

взяли в нас Граматику ч. I на 700 леїв, просимо заплатити.

Мова Максима Рильського. Деяким нашим передплатникам висилаємо нове наше видання: „Сучасна українська літературна мова: Мова Максима Рильського“. Максим Рильський — найкращий стиліст нашого часу, а його мова — зразкова літературна мова. В нашій виданні найдокладніше надається мова М. Рильського в формі граматики на зразак його мови, а це дає змогу кожному легше навчитися її. Хто одержав книжку, тих просимо негайно прислати 1 зл. за неї (з пересилкою), а хто не одержав — замовляйте від Адміністрації „Рідної Мови“.

ЗМІСТ 4-го (52) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: *І. Огієнко*: Складня української мови. Основні члени речення, 4-5 присудкові відмінки. *М-р І. Ковалик*: До характеристики мови В. Стефаника. *Проф. д-р Б. Кобилянський*: справа термінологічних словників. *І. Огієнко*: Як укладати початкові читавки. *Б. Бій-Бійченко*: „Товариш Кагановіч“ сердиться. *І. Огієнко*: Навчаймося літературної мови від Шевченка, Словник мови „Кобзаря“. *Проф. д-р Ів. Панькевич*: Вірці літературної мови й правопису Підкарпаття. *І. Огієнко*: Місцеві закарпатські вирази. Мова наших видань. Чистота й правильність української мови, відповідь на запити наших Читачів. Дописи Прихильників рідної мови. Розбудова наших видань. Від Адміністрації. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 т. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1-60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажать, дістають «Рідну Мову» від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5-00 зл.; річник II, III і IV по 6-00 зл., оправлений по 7-50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2-35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.